

1989

Књига 19.

ДРАГОЉУБ ТРАЈКОВИЋ

НАРОДНИ ПРОСВЕТИТЕЉ И ПИСАЦ
СРЕТЕН ДИНИЋ
И ЊЕГОВО ВРЕМЕ

(1875 — 1949)

Уредник
ХРАНИСЛАВ А. РАКИЋ

Лесковац, 1973.

LN = 2512

~~1989/8~~

324

37:929 Dumit

(1875 - 1940)

БИБЛИОТЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЛЕСКОВЦУ

КЊИГА 19.

Уредник
ХРАНИСЛАВ РАКИЋ

Драгољуб Трајковић

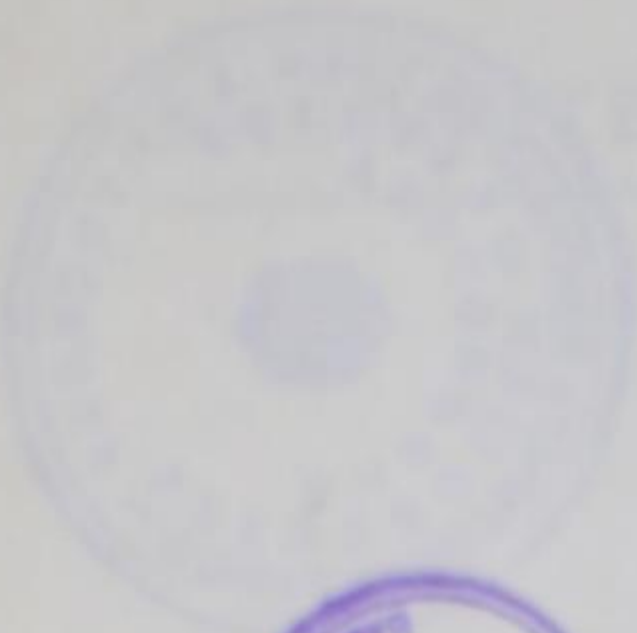
НАРОДНИ ПРОСВЕТИТЕЉ И ПИСАЦ
СРЕТЕН ДИНИЋ
И ЊЕГОВО ВРЕМЕ

(1875 — 1949)

Лесковац, 1973.

Директорът

№ 1000000000

НАРОДНИ ПРОСВЕТИТЕЛ И ПИСАР

СРЕТЕН ДИНАР

И РЕГЛОВО ВРЕМЕ

(1878 — 1879)

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
Десанк: Макимовий,
Пласа

Инв.бр. 374

Сигнатура 929 Тинит С.

Всичко 1878.

РЕЧ УНАПРЕД

О Динићевом културном, просветитељском и књижевном раду мишљења су увек била подељена: људи којима је тај рад био познат, још више они којима је био намењен, одавали су му пуно признање, док су се други према Динићевом списатељству и његовој културној делатности односили равнодушно или са скепсом, уколико им нису одрицали сваку знатнију вредност и значај.

Динић је и пре доласка у Лесковац имао за собом читав низ објављених списа, књижевних и других, и преко петнаест година наставничког и другог рада на културном и просветном подизању средине у којој је служио. У то време он се нарочито истакао као пионир земљорадничког задругарства. Своју делатност културног прегаоца и писца он је наставио и у Лесковцу, али тек после првог светског рата, и остао активан скоро до смрти.

Неупућеном или ономе који је само површно прегледао листу Динићевих списа, овај писац може личити на сваштара. Такав суд о њему, међутим, био би сасвим погрешан. Динић је, истина, оснивао задруге, отварао школе, у нашем граду учествовао у оснивању народног универзитета, позоришта, библиотеке, био члан управе тзв. Грађанске касине, иступао као предавач на разним скуповима, учитељским, задружним, Ђачким итд.; он је писао о народним учитељима уопште или о њима као културним и задружним радницима; уредио извештај о раду задруге коју је основао у свом селу или у виду романа обрађивао проблематику распадања породичних и оснивања земљорадничких задруга; Динић је писао о предметима у вези са народним просвећивањем или васпитањем омладине; у својим списима борио се против празноверица, алкохолизма или лажне образованости; писао књиге за децу или за младе људе који су при првим корацима у живот дошли у тешку душевну или моралну кризу; певао песме које је унео у своју збирку „Јеци и одјеци“ или оне о св. Сави и Николи Скобаљићу, о мајчином аманету или о погибији попа Аврама, о борби лесковачких Ђувечлија против купалишта и чамаца на градској реци, он је у приповеткама и позоришним комадима приказивао људе свога завичаја или оне у граду где се стално настанио и посветио му преко тридесет година живота и рада, и објавио брошуре о Исусу Христу и Михаилу Аврамовићу. Али у свим тим разноврсним радовима и списима Динић је увек остајао „на својој бразди“ на подручју народног учитеља и просветитеља, културног радника и васпитача омладине и одраслих.

Динић је био искрен пријатељ свога народа, нарочито простог. Отворено је износио његове мане и недостатке и предлагао шта треба учинити за њихово отклањање. Била му је страна свака демагогија, и вероватно због тога није припадао ни једној политичкој странци.

Он је био искрено наклоњен свом народу не само у публицистичким и новинарским, педагошким и другим списима, већ исто тако у де-

лима која су по облику припадала белетристици. „Ја сам писац малог човека и мале средине, где сам поникао и где нисам могао да се отмам а да не ставим на хартију оно што видим и осетим. Почео сам причама са темом из алкохолног и сујеверног живота народног, па сам постепено проширивао круг свога рада док нисам дошао до приповетке, песме и драме, наравно, све у популарном духу и облику“, — изјавио је он 1939. г. у разговору са лесковачким дописником једног београдског листа¹.

У овој монографији покушали смо да прикажемо читав живот и рад Сретена Динића, сматрајући да је он то заслужио и да овај приказ (који у знатној мери задире и у разне области српскога друштва онога времена) може да буде од интереса за данашњег читаоца, а нарочито од користи за оне који се баве пословима културног рада, у првом реду народним просвећивањем и васпитањем омладине.

У Динићевом културном и просветном раду, који је трајао више од четири деценије, јасно се види да је он био један од оних који су се трудили да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу.

Динић је и пре доласка у Београд био један од оних који су се трудили да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу. У то време он се налазио у Београду и радио је на проналажењу и развоју нових облика и облика уметности и уметности, али тек после доласка у Београд је могао да се труди да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу.

Независно од оних који су се трудили да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу, Динић је био један од оних који су се трудили да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу. У то време он се налазио у Београду и радио је на проналажењу и развоју нових облика и облика уметности и уметности, али тек после доласка у Београд је могао да се труди да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу.

Динић је био један од оних који су се трудили да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу. У то време он се налазио у Београду и радио је на проналажењу и развоју нових облика и облика уметности и уметности, али тек после доласка у Београд је могао да се труди да се друштво Динићевом естетском и педагошком делатношћу приближи једном демократском и просветном животу.

¹ Видети „Правду“ од 10. марта 1939. г.

ОД РОЂЕЊА ДО СВРШЕТКА ШКОЛОВАЊА (1875—1897)

Сретен Динић је рођен 3. новембра 1875. године¹ у Великом Шиљеговцу, у долини Рибарске реке, у подгорју Јастрепца.

У Динићевим списима изнети су и ближи подаци о географском положају Великог Шиљеговца и о пореклу његовог становништва:

„Село се простире између два брда, јастребачких изданака, више у дужину него у ширину, а кроз средину његову пружа се леп насип за Рибарску Бању и Прокупље с једне и за Ђунис и Крушевац с друге стране.“

Благодарећи томе што је била подаље од цариградског друма, долина Рибарске реке била је „на удару турских хорди и зулумћара“ само два пута: 1810. године када је Куршид-паша хтео да заобиђе српски кордон на Делиграду, и 1876. године када је Ђерим-паша заузео Ђунишки вис.

Године 1813. у Великом Шиљеговцу било је свега седам кућа чији су се људи (међу којима и Дебељковићи — Динићи) доселили за време устанка са Косова, из Колашина и других крајева. Од тога доба село је нагло расло. И поред тога што је 1876. године турским огњем претворено у прах и пепео, 1910. године бројало је 350 домова и 500 пореских глава. „Да се тако развије и умножи дали су му услова простран атар пољски и две бујне речице које кроза њ' теку и на дну села се састају у једну реку“.²

Динић потиче из сеоске породице која се сматрала имућном, као што се види из његових аутобиографских бележака:

„А кад ми брже прохујаше 55 лета од оне године када сам се ја једнога лепога новембарскога дана јавио на свет у кући са пуним кошевима и хамбарима жита и бачвама вина.“

Али, Динић додаје и ово:

„Када су жене запитале моју мајку зашто јој је дете тако ситно, а она им је одговорила: јер је оно с мајком његовом целога лета копало и жњело и сву летину средило, па је тада дошло на свет.“

¹ У извештају Учитељске школе у Алексинцу за 1896/97. г. стоји погрешно да је рођен 1876. године.

² Сретен Динић: Десет година Великошиљеговачке земљорадничке задруге (1901—1910), Београд, 1910, стр. 4. и 7.

Из најранијег детињства Динић се сећао како га је мајка китила ивањским цвећем, и како га је, пре сунца, на Ђурђевдан купала у травама па му облачила нову кошуљу и опасивала га врбом; сећао се када је први пут, обучен у ново сукнено одело, пошао на врбицу са гранчицама врбе. Од мајке је добио и прве појмове о боју на Косову, она га је и у школу одвела, и он је тек ту доживео свој највећи тријумф — када је први пут читао „апостол“ у цркви.

Динић је основну школу учио у свом селу од 1883. до 1887. године. Нижу гимназију похађао је у Крушевцу од 1887. до 1891 године.

О томе како је провео прву ноћ у граду кнеза Лазара, пошто су га после положеног пријемног испита сместили код неке бабе, Динић нам је оставио ову белешку:

„Дошла је ноћ и моје прво преноћиште ван куће и родитељске топлине.

„Један часовник на зиду са својим кључањем погађао је моје живце као ледене маљице по глави. Не зато што ја нисам волео да слушам његово куцање, него зато што је то за мене била једна нова музика живота: хладна, монотона, суморна. После оне лепе мешаније и вреве на селу, једно суморно и бескрајно: тик-так! Још горе што он сем бројања часова и минута, ништа више не казује, ни обећава, ни загрева, ни испуњава наде, до једино то што баца моју наду у једну бесконачну, тамну и магловиту неизвесност са једним безбројним знацима питања: шта ћу ја овде, шта се догађа ово са мном? Куда ћу ја сад? Шта ће најзад од мене бити? Не беше ли боље оно што беше до сад? Тик-так! тик-так! Као да ми казује: напред! напред! никако назад! Тик-так! тик-так!“

После десет месеци боравка у граду Динић се враћа у своје село да проведе распуст. „Као да ми се све изменило и постало мање, сећа се он доцније. Сви се стари смањили помало, само деца одмакла као да из воде расту.“ Ујак му је још одмах дао да израчуна: 16 1/2 ока по 16 1/2 пара. „Дођавола, не могу да изађем на крај с оно пола паре!“

Друге године, за време распуста, ухватили су га да буде седми радник за враћање дуга суседу, и то га је страшно заморило, „али му понос није допуштао да посустане“. Четврте године ухватили су га у бербу винограда. „Хајде, децо, хајде, па ће деда да вас жени. То ви је кантар за женидбу, ко може да носи кош стигао је за женидбу.“

Динић као да није био много загрејан за наставу у гимназији. 1889. године изјаснио се да учи француски. „Али један професор са његовим неправилним глаголима извади душу!... Па и што бисмо се борили са тим делијама јединичарским, не могосмо издржати борбу са бездушним госпођама код којих послуживасмо, што хтедоше да нам изваде душу за оно парче хлеба. Кад стане да скида тепсије са зида свест да ми мркне, хоће да јој се сијају као сунце! Па врата, прозори, патос, све је то било онда нефарбано и морало се рибати... Ето, тако смо ми онда учили школу.“

Друге појединости о Динићевом школовању у Крушевцу нису нам познате. Кад је завршио четврти разред гимназије, Динић је одлучио да се спрема за учитељски позив. „Целог ферија сам морао служити у Рибарској Бањи да зарадим који грош за одлазак у учитељску школу. Јер оно што отац даје нема ни за путни трошак. А да прода њиву за мене једнога од толике друге деце није било умесно. Поред осталих послова служио сам у апотеци, био сам лаборант“. Сопственик апотеке скупио је међу бањским гостима 120 динара, и од тога купио Динићу одело за 40 динара, а остало му предао у готову. „Са тим новцем сам, каже Динић, живео три месеца у учитељској школи“.³

*

Динић се уписао у први разред Учитељске школе у Нишу 1891. г. Нови град, већи од оног у коме је завршио ниже школовање, учинио је на радозналост младића снажан утисак. Он разгледа његове знаменитости кад год му се за то укаже прилика, а са галерија нишке саборне цркве диви се њеној величини и сликама које су украшавале унутрашњост храма, диви се времену у које се подиже и пита: „Колико је кеса дато без имена?“ Али, међу Динићевим друговима био је и велики број мештана, „унуци побожника недостојни“, који су се чудили својим прецима: „Што дигоше толику зграду и за кога? То је глупост — нема Бога!“⁴

Иако је тадашњи Ниш углавном био град учитеља Тасе и Колета Рашића, па Хаџи-Замфира и његове Зоне, град Ибиш-аге, Моше Абеншаама, Јексик-ације, Ивкове славе и Калчиних прича, и још дуго остао такав, у њему се ипак кренуло нешто и радикалније. И до Ниша су допрле струје које су настале са радничким покретом у Србији, допрле су идеје Светозара Марковића, „покојног Светозара“, како га је назвао Стеван Сремац.

У то време у Нишу је живео Васа Пелагић,⁵ који је у своме стану скупљао баке учитељске школе и придобијао их за социјализам. Социјалистичке мисли међу њима ширио је и тадањи ученик нишке гимназије а потоњи истакнути социјалист Милорад Поповић. Овај други основао је и тајно социјалистичко друштво „Живојин Жујовић“, чији су чланови били и баца учитељске школе.

Од 1890. године учитељска школа у Нишу била је мешовита. Будући под утицајем социјалистичке пропаганде, ученици ове школе били су

³ Горњи цитат и сви наредни до Динићевог одласка у учитељску школу узети су из његових аутобиографских бележака објављених у часопису „Народни просветитељ“ (1930—1933) под насловом „Моје бројанице“.

⁴ Горњи стихови су из Динићеве песме „На галерији нишке саборне цркве“ („Јеци и одјеци“, стр. 38/39).

⁵ О њему је недавно изашла и књига „Пелагић и Пожаревац“ (Пожаревац, 1970), у којој су чланци уредника В. Живковића, затим Ј. Скерлића, Срб. Митића, Св. Борђевића, Драг. Бурића, Мл. Владимировића, Р. Василевског, С. Ристића и Р. Вуковића.

врло примерни: поред тога што је њихова читаоница примала многе српске и хрватске педагошке и књижевне часописе, 120 ђака примало је и часопис „Учитељ“, 60 ђака „Нови васпитач“ и 40 „Босанску вилу“. Они су имали и педагошко-књижевно друштво „Помагач“, ђачки фонд из кога су издржавали по једног свог друга из крајева ван Србије, затим стрељачку дружину, башту која је била узорна и у којој су се будући учитељи вежбали у калемљењу лозе и воћа, итд.⁶

Да ли је Сретен Динић био под утицајем социјалистичких идеја које су ширили Пелагић и Поповић, и у којој мери је учествовао у раду својих другова социјалиста, не можемо ништа рећи. Управо, изгледа да га се читав тај социјалистички покрет уопште није тичао. Њега је највише, скоро једино интересовала настава у школи, и он јој се предавао са великим одушевљењем. „Е, овде већ може бити говора о неком учењу. У учитељској школи предмети су не само разумљиви и примамљиви за живот, него и привлачни. Наједанпут као да ми се отворише врата некога новог света пуног занимљивости и пријатности и као да продрех у све тајне живота, које су дотле за мене биле закључане и недоступне моме оку и схватању. Наука, која је била у гимназији мој мучитељ, сад је постајала мој пријатељ, забављач и подстрекач на рад. Знам куд сам ишао и шта имам да радим. Не идем више кроз маглу у неизвесност. Познајем терен кроз који пролазим. Гладујем и мучим се са издржавањем, већ не може горе бити, али ме предмети са својом јасношћу и интересантношћу, просто хране“, — пише Динић у „Мојим бројаницама“.

Колико је Сретену Динићу било страна оно социјалистичко врење и струјање међу његовим школским друговима показује и оно што је он себи поставио као највиши идеал свога живота. „Никада моји идеали будућег учитељства нису се простирали даље од једне лепе школе сеоске и лепе баште. Па лети са децом у башти међу лејама, цвећем, воћкама и пчелама, а зими у слободном времену у топлој соби са лепом књигом на столу“.

И поред тога што је био такав, а што је његовим друговима свакако било познато, Динић се међу њима ипак истицао врлинама које су умели да цене. Отуда су га и одредили да држи беседу на ђачкој забави у јануару 1895. године. И он је за тему свога предавања изабрао питање које је тада као и доцније стално било на дневном реду: рђаво издржавање школа. Његов састав су претходно прегледали наставници педагогије и методике Ср. М. Ацић и Љ. Протић и толико га испоправљали да Динић више није знао шта је остало од његовог првобитног текста. Али, Ацић му је тада рекао и то: „да у том његовом раду ипак има лепих мисли из којих би могла произићи једна лепа књижица. И тако је и било, каже Динић даље, само што се стицајем прилика она после изметнула у једну епопеју рђавог издржавања школа. Јер то је прво што је мој загрејани идеализам одмах сусрело и туширало леденим зрацима... И то је био зачетак моје књижевне каријере“.⁷

⁶ Видети чланак Милоша Б. Јанковића „Затварање нишке учитељске школе“ објављен у бр. 1—2 часописа „Савремена школа“ и посебно.

⁷ Из „Мојих бројаница“.

Режиму Александра Обреновића није могло да буде у вољи идејно-политичко расположење Ђака учитељске школе у Нишу. Да се то „зло“ сузбије, за управитеља ове школе постављен је професор Богољуб Тирић, напредњачки реакционар, који се својим безобзирним, бездушним и некултурним односом према ученицима врло брзо онемогућио. Због тога се против њега створила завера. Тирић је 7. марта 1895. године био избачен из једне учионице кроз прозор, а сви Ђаци учитељске школе, њих 180 на броју, међу којима и Сретен Динић, били су из ње искључени због показане солидарности за време истраге и школа укинута.⁸

Ево шта је о томе забележио Сретен Динић:

„Примакао се већ крају био фебруар месец и ми смо већ прелиставали, сваки од нас, по две по три групе. Још два месеца па да полажемо матуру. И таман смо били притерали чамац до обале, само једном ногом да крочимо, а оно најбе однекуда једна незграпна нога па га гурну и врати натраг на пучину.“ Беше „нанео Ђаво однекуда једног Ђака истераног из београдске учитељске школе због „пелагићевизма“ и револуционизма. Такав, он се истакао као ауторитет међу нама! Што он каже то је догма. У његовој конфузној глави зачала се паклена мисао да се управитељ школе избије и избаци кроз прозор! А управитељ је био доста opak човек. Злогласни Тирић. Стереотипни патриота и хистеричне нарави. Праска, грди, кажњава, десеткује. Али, зар Ђацима спада у дужност поправљање државних погрешака... Зацарила се међу Ђацима однекуда идеја да је „слободоумно“ и „карактерно“ непоштовање старешина и давање отпора њиховим наредбама. Ко не дели то мишљење, он је „слаботиња“, „кукавица“, „подлац“! А никоме није било пријатно да га другови огласе за таквог... Струја таквог „слободоумља“ захватила је била целу нашу школу. И једнога дана, 22. фебруара 1895. године, на сам дан Прогласа краљевине, када сам ја био „чредни“ у цркви, дотрча један друг задуван и шану ми: „Ми избацисмо Тирића кроз прозор!“... Одмах полиција, хапшења, ислебења. И решење министра просвете: затварање целе те школе, а Ђаци сви на свагда из свију просветних завода!“⁹

Горње редове Динић је написао 1932. године, али је ван сваке сумње да је он на подвиг својих другова гледао тако и у време кад се тај догађај десио.

Динић, даље, каже:

„Може се замислити прелом у животу: до јуче Ђак, под заштитом закона и власти у земљи, матурант — кандидат учитељски, који кроз 3—4 месеца има да се нађе у неком селу као новопостављени учитељ, сада на улици, мангуп ван заштите свију школских закона, беспосличар!“

„Једина нада била је да се иде негде ван граница у неку српску учитељску школу. Али чиме?“

Захваљујући неколицини Крушевљана, за Динића и неке његове колеге скупљена је извесна сума за путни трошак до Сомбора и изва-

⁸ Видети поменути чланак М. Б. Јанковића.

⁹ Навод из „Мојих бројаница“, као и сви наредни цитати до полагања завршних испита у Алексиначкој учитељској школи.

бени пасоши. „У Сомбору све сама Србадија. Где год се окренете само се пева и говори српски. Једини кафеџија где смо одсели Маџар, па и он говори дивно српски. Баџи учитељске школе су нам приредили читаве овације као Србима. Само смо прелазили из руку у руке као гости. Са сузним очима они су погледали у Србију, будућу избавитељку своју. У том душевном узбуђењу и националном заносу нашим, патриотским песмама није било краја. И наши опанци, због којих су се збирали многи да нас гледају, били су за њих нешто симболично.“

Али од уписа у учитељску школу није могло бити ништа. Управитељ Вукићевић рекао им је кроз прозор: „Умољени смо од српске владе да вас не примамо!“

Путујући кроз Фрушку гору од манастира до манастира и потпомогнути прилозима војвођанских Срба, вратили су се у Београд, и ту се обратили Министарству грађевина за бесплатне возне карте. „Какве карте! Зар толики злочин направили па да вам дамо карте!“

У јуну 1895. године, једна група истераних, по савету бившег управника учитељске школе Ранка Петровића (који им је рекао да ће им „то познавање отаџбине користити у животу“), прокрстарила је крајеве око Копаоника, а кад се вратила у Крушевац сазнала је за позив ради одслужења феријалног рока.

Владика нишки Инокентије, који је Динића симпатисао „као доброг певача у цркви“, да му препоруку за манастир св. Романа код Буниса. „Иди тамо и спремај се за матуру. Помиловање ће само по себи доћи.“

Интересантно је и Динићево бављење у Св. Роману. „Заметнем књиге што сам имао па право у манастир. Само један калуђер службеник цркве и баба куварица. Старешина манастира, архимандрит Данило, заступа ректора богословије у Призрену. Баба нам спрема ручак. Ја и отац Константин дочекујемо болесне и невољне и читамо им молитве, међемо им крстове на главу. С неким се и побратимимо ради исцељења и добијемо по неке чарапе и пешкире на дар. Кад свршимо јутрењу, ја у библиотеку, а отац Константин по њивама са радницима. Нигде се слађе нисам начитао књига него ту. И сад стоји написано на неким мојим књигама из књижевне задруге: „Ову сам књигу прочитао у манастиру Св. Роману, живећи очајно и усамљено“. Добродошла самоћа да поново прочитам све предмете за матуру. Водио сам мало и манастирску администрацију и видео огромне недостатке за економско унапређење манастира.“

Кад се архимандрит Данило вратио из Призрена, Динић му је испричао шта се десило с њим и осталима, те му архимандрит да препоруку за богословију. Али, митрополит Михаило је тражио мишљење бившег управитеља Тирића. И овај, знајући Динића „као доброг ђака и неекспонираног у афери, напише митрополиту писмо које је почињало овако: „Сваки је човек грешан, можда сам и ја нешто грешно...“, и да мишљење да се Динић прими у богословију.

У својим аутобиографским белешкама, које је назвао „Моје бројанице“, Динић није поменуо да је у богословији положио и испите за прву годину. Он само износи како због једног случаја умало и из ове

школе није искључен. „И будем примљен. Али, не лези враже, новине донеше вест да је мађарски министар Банфи једним новим законом угрозио српска црквено-школска права у Војводини. Диже се бачка демонстрација код кнез-Михаиловог споменика, пали се мађарска застава, виче се: „доле Банфи!“ Богослови су ту узели највећу иницијативу. Нађем се и ја међу њима. Умало да ме опет најуре из школе. Ректора Фирмилијана пензионисаше због тога и ствар се умири... Проведем тамо годину и нешто више. И поново гладовање и мучење као у учитељској школи. Док, најзад, једнога дана у децембру месецу не добијемо позив од министра просвете Љубе Ковачевића. Хоће да нам да помиловање.“

После тога Динић се јавио министру. „И постави ме за привременог учитеља у Бивољу код Крушевца, с тим да полажем матуру идуще маја у Алексиначкој учитељској школи, која је те године из Београда била премештена у Алексинац.“ Динић је у Бивољу постао и први наставник соколске чете с којом је сваког празника, на Кошијском пољу, изводио вежбе у шведској гимнастици. Најзад је, од 12. маја до 12. јуна 1897. године, у Учитељској школи у Алексинцу, полагао завршне учитељске испите. С њим су полагали и остали „истеранци“, сем тројице који су још били под судом. Динић је једини ове испите положио са одличним успехом, само тројица са врло добрим, а остали са добрим, уколико нису били одбијени.¹⁰

За писмени задатак на овом испиту дата је тема под насловом: „Постојаност у целокупном васпитачком раду“ (како у настави тако и у васпитању у ужем смислу).

У то време управитељ Учитељске школе у Алексинцу био је познати педагог Петар Деспотовић, а професори: Јован Миодраговић, Сретен М. Адић, Миливоје Башић, Тихомир Р. Борђевић и други.¹¹

*

Скоро сваки млад човек, спремајући се за вршење извесног позива, стиче, више или мање, извесне појмове, представе, схватања и мисли о томе како ће тај позив носити, у њему делати и постизати што веће успехе. У исто време код њега се ствара и извесно расположење и одушевљење за ефикасно вршење тога позива. Ни Сретен Динић у том погледу није био изузетак. Напротив, код њега је визија онога што му предстоји у будућем животу и раду била сасвим јасна, до танчина разрађена.

Шта је то што је Динића толико загревало и вукло да што пре започне са својим учитељским радом, са својом мисијом просветитеља и васпитача не само деце него и читаве средине у којој су она поникла

¹⁰ О Динићевом полагању испита у Београдској богословији и о његовој служби у Бивољу видети деловодник и регистар Министарства просвете и црквених послова: за 1896. г. бројеве 11692, 11922, 14631 и 16162, а за 1897. г. бројеве 312, 5217, 7218, 7643 и 8421.

¹¹ Видети: Извештај Учитељске школе у Алексинцу за школску 1896/97. г., који је спремио П. Деспотовић. Београд, 1897.

и где ће остати до краја живота? На то питање, као и на многа друга, Динић је дао сасвим одређен одговор у следећим белешкама своје аутобиографије:

„Истина, стари људи имају обичај да глорификују своје доба и своје подвиге. Али, нека је и тако, па то ипак не може да оспори истину да су прве генерације учитељске код нас из првих учитељских стручних школа доиста биле нешто феноменално и епохално према ономе шта су све народу давале и дале својим радом за последњих пет деценија на његовом васпитању, културном и привредном подизању.

„Да то нису биле голе речи, показало се још на самом стварању тих генерација. Баци без икаквих претензија за господичењем а професори са великим претензијама за стварање љубави према васпитачком позиву код својих ђака, прионули су једно за друго као калем на воћки. И то се дало осетити још у самој школи. Погрешно су онда мислили неки кад су видели ђака учитељске школе у фермену и чакширама, да је то била „радикалска“ униформа, кад су то одело носили и несељачки и нерадикалски синови. Већ је то био символ будућег народног учитеља, који се спрема да буде сав **народни** па и у оделу свом да се не разликује од њега. И онда су биле окретне игре у моди, али ондашњи учитељски кандидат није се заносио том игроманијом, него је са уздигнутом главом и гладним трбухом сањао о будућим својим проблемима у народу. А професори су им подгревали те сањарије својом благонаклоном пажњом према њиховим тежњама и амбицијама. Зато су ти кандидати и прелазили презриво поред свију својих ђачких беда и гледали само у правцу оне звезде водиље која их је водила у народ.

„У том смислу и правцу су се израђивали читави елаборати за мисију учитељску. Такав један план израдио сам био и ја и однео свом професору. Било је ту ваздан поправака. Али да је он казао: то не ваља ништа! да ли бих се ја више сетио да радим то? Међутим, он то није урадио, већ ме повео за руку као мајка дете. И то ме обавезало целог века да му будем захвалан. На испиту зрелости Сретен Ацић нашавши ми једну грешку рече: „Треба да ти смањимо оцену (а за такве се грешке данас на практичним испитима обарају учитељи), али ми нећемо то да урадимо, што се надамо да ће та наша примедба тебе обавезати да убудуће радиш оно што од тебе очекујемо.

„То не значи да незналице треба пропуштати па стећи ђачку љубав. Али не значи ни то да професор и ђак треба да се не познају више. Има у тим односима читава скала из које излази ипак општи закључак: топлота за топлоту, а хладноћа за хладноћу. Шта ко посеје то и жање. Нису ни наши професори били изван света. Али је њихова топлота нас обавезала толико да будемо идеалисте целог века и да увек имамо њихову слику пред очима кад нешто радимо у народу. А то је одлика с којом има право свака генерација да се поноси.“

УЧИТЕЉЕВАЊЕ И ДРУГИ РАД У КЛАДУШНИЦИ И ВЕЛИКОМ ШИЉЕГОВЦУ (1897—1913)

Чим је положио испит зрелости, Динић је разрешен дужности привременог учитеља у Бивољу, и пошто је за време ранијих распуста одслужио свој војни рок, тражио је да буде постављен за учитеља у које било место јастребачког подгорја. Али, у министарству су му рекли: „А, не може тамо. Ти си матуру свршио са одличним успехом, а ми одличне шаљемо само у Крајину.“ Слегао сам рамена, сећа се Динић, и нисам даље ни речи проговорио... Савијем објаву у цеп па право у Кладушницу код Кладова, крај плава Дунава.“¹

Још у свом првом штампаном спису Динић пише:

„Кад дођох на место опредељења у Кладушницу, затекох школу у једном кућерку туђем, узетом под кирију. Беше ми необично, јер бејаш пре тога у бољој школи. Али ми казаше да је школа у тој згради од скора, а да је пре тога била у једној сталној згради преко 50 година, па је иста оглашена као неподесна више за школу... Није прошло много и ја се у том месту упознадох са више људи, како са млађим тако и са старијима. Одмах на њима видех да су школовани, јер знабаху лепо српски читати, писати и рачунати. Од старијих људи ретко који да не беше школован, јер имају школу одавно.“²

Више података о Динићевом учитељевању у Кладушници има у његовим аутобиографским белешкама:

„Нова школа у коју сам дошао има свега једну собу за учионицу и другу собу за мој стан. Двориште школе колико једна кола да се окрену. Пред школом пружио се Дунав као платно. С оне стране као зид испречиле се румунске планине, на чијем подножју хучи железница између Оршаве и Турне Северине.“

Динићев долазак објављен је још пре сванућа. „Биров виче још од зоре: Аузиц ма! виње даскало, каре ну тримеће копила шокола са фија кажњешће, ма! (Чујете ли, бре! дошао учитељ. Који не пошље дете у школу, биће кажњен, разумете ли, бре!)... Почеше да долазе деца једно по једно, унезверена, уплашена од лозинке: са баће даскало (хоће да бије учитељ).“

¹ Цитат из „Мојих бројаница“.

² Сретен Динић: О народним учитељима у Србији. Пожаревац, 1899. г., стр.4.

Динић је овде упао у ситуацију која не би била лака ни за искуснијег учитеља. „Пет разреда са приправним. Само да их дисциплински уређујем па је много, а камо ли што са сваким понаособ по засебном програму морам да радим. Држава још ни данас не прави разлику између учитеља који ради са једним разредом и учитеља који ради са четири. Овде је још био и приправни. Таман сам свршио са једним разредом, дошао ми је на ред други. И док се они изређају сви, ја у пола дванаест изађем из школе сав модар и зелен. Право да кажем да сам са овим бројем разреда остао да радим пуном паром како сам започео био не бих истрајао ни 15 година.“

Овако напоран рад сигурно није утицао на Динићево дубоко уверење о узвишености учитељског позива. И поред тога његова душа била је нешто узнемирена. „Нека тишина и монотонија ми, пише он, толико подгризају душу да сам неколико пута квасио јастук сузама. После онако поетичног живота у Шумадији сад оваква једна монотонија.“

Да нова средина и тешкоће са извођењем наставе у пет разреда нису могле да поколебају Динићеву веру у идеале позива коме ће посветити најбоље године свога живота, сведочи и његова песма „Учитељ“, испевана свакако још у то време када су му тишина и монотонија подгризале душу. Ево те песме:

Школа ми је на брду у селу,
велика је, приличи на скелу,
у њој доста одељења има,
сместио сам се са мојима свима.

Загрејани некад смо певали:
„Села, то су наши идеали,
„да идемо народ да учимо
„и знањем му душу осветлимо“.
И ја чеках кад ћу да му служим,
да се слатко савести одужим.

Тако добох и испуних жељу
и постадох уча у Кривељу.
Једина ми незгода за баке
што потребе немам свакојаке.
Иначе ћу добро ја да служим,
да се барем савести одужим.

Још су ми те невоље претешке
што од блата маћи нигде пешке.
Где су сада градски тротоари,
друзи моји и млади и стари?
Ал' у блату треба ја да служим,
да се барем савести одужим.

Узео сам да садим дивљаке,
да калемим воћке свакојаке.
Установе корисне им стварам,
тим невоље веће себи стварам...

Све што радим рђаво с' тумачи,
крив сам свима што нисам другачи,
смеју ми се неразумне главе, —
не познају идеале праве...³

О Динићевој делатности ван уског наставниковања у оној јединој учионици, о „корисним установама“ које је стварао за своје ученике и сељаке у Кладушници, говори се и у његовим „Бројаницама“. „И то ми је све мало било, пише Динић мислећи на рад са децом, него су потребе села захтевале да нешто и за тај народ урадим. А требало је умети почети и знати с кога краја пре. Па ипак, морао сам се снаћи. За три године имао сам: школски пчеланик, читаоницу и књижницу, плетарску радионицу, земљорадничку задругу, певачки хор, позориште и продужну школу. Више нисам имао времена да очајавам нити ми је монотонија досађивала.“

У песми коју смо цитирали Динић се жали да је његов рад на калемљењу воћака и стварању корисних установа наилазио на неразумевање и да му је чак доносио и невоље. Али Динић је на тешкоће и сметње наилазио и у погледу издржавања школе.

О тим невољама он је забележио ово: „Председник општине нема ништа против тога да се школа боље издржава. Али је против тога деловођа општински. Он је у екстремно патриотско време био полицијски писар, па најурен. И сад такав превиспреман човек кад дође за општинског деловођу може се мислити колико он зна више од свију. Надмен, охол, уображен, напет. Он зна више и од учитеља и од свештеника, школа и црква, то су за њега ситнице. Почео је формалне наредбе да шаље управитељу школе и школском одбору, шта општина одобрава а шта не одобрава.“

„Пожалим се ја начелнику среском на овога бимбашу, наставља Динић своје успомене. А полиција знате каква је наша, кад хоће нешто да учини она је у стању много да учини, а кад неће или нема рачуна, нико је не може натерати да изврши дужност. Како је начелник срески био иначе киван нешто овоме „седименци“, онога часа га је отпустио из општине“.

Због овога је деловођа запретио Динићу убиством, те се овај јако узнемирио; али је „бимбаша“ ускоро добио ново место, и тек тада је наш уча „дануо душом и наставио нормално своје пословање.“

За време учитељевања у Кладушници Динић је написао и своје прво дело, већ поменуто студију „О народним учитељима“.

³ Јеци и одјеци, стр. 45/46.

У овом делу, из кога смо већ цитирали један одломак, Динић је дао осврт на тадањи положај учитеља у Србији, „критички пратио многа стања и околности њихове” ради „јаснијег поимања учитељског племенитог рада за културни напредак нашег народа“.

У посебним одељцима писац говори о значају и важности учитеља уопште, о материјалном стању српских учитеља, о томе како их цене и уважавају, о председницима школских одбора, о томе шта су учитељи својим радом до сада постигли а шта нису могли, и о томе како је учитељски позив најтежи и најплеменитији.

Просто је невероватно како је Динић, који је био врло млад и као учитељ још није био провео ни пуне две године, могао онако свестрано да захвати проблематику српског учитељства и да је обради интелигентно и смело. Он нарочито описује муке учитеља са председником школског одбора, који је увек био и председник општине. „Учитељ мора да гласа за свога председника, да агитује за њега и да га свуда брани. Не чини ли то, онда му он неће чути за школске потребе. Но ако и преко свега тога дође други за председника, учитељ онда мора или молити за премешај или опет из петних жила запети за свога председника. Ако се реши на ово друго, он онда чини све што може, за шта извуче или премештај по казни или отпуст, — што се многим тако дешавало. И на крају крајева, од једнога на почетку мирнога младића, пуног идеала, постане један фанатик партијски. А због чега? — Због председника свога који му је требао за школске потребе”. Сем тога, учитељ је морао да даје председнику и признанице да је за потребе школе утрошено више но што је стварно утрошено.

Но „ко ти се на учитеље још није натресао и омаловажавао их“? пита се наш млади списатељ, и одговара: „И полицајац и виши просветни човек и обичан грађанин и сељак могу примећивати, протестовати, захтевати, достављати га и нахудити му. Јер он са свима тим људима има посла а најмању власт има међу њима.”

Кроз читаву брошуру провејава залагање писца за признање да је учитељски позив тежак и племенит, за достојанство људи који су неимари народне просвете и културе.

Динић у овој књизи додирује и питање алкохолизма у народу, тему коју ће доцније и посебно обрадити. „Наш је народ материјално јако посрнуо, па је због тога и дигао руке и од школе и од цркве. Он је залутао на другу страну: њему је милија крчма и ћеретање и свијање по њој, но оно прво. У многим мучним тренуцима када би требало да чује поуку и утешну реч од учитеља и свештеника, велики део тога стада тражи утеху и задовољство у алкохолу, — само зато што га он у тренутку раздрага и покрије му за неко време жалосне мисли и представе.” Али, од овога је много интересантније Динићево мишљење о томе како ће се народ ослободити зла које му доноси злоупотреба алкохолних пића: „Но, то ће престати све тек онда када се наш народ поправи материјално; и тада ће му се омити и књига и перо. Учитељи су то и имали у виду те су се одали драговољно и на рационалну пољопривреду у

народу, јер је сваком културном напретку основ економско благо- стање народа." Ове речи, као и оне на почетку претходног цитата, износе схватање које је свакако доказ да ни Динић није остао имун према ономе што је слушао од својих другова социјалиста.

Динић је, за своје ученике у Кладушници, написао и „Косов- ски бој”, позоришну игру у седам слика. Она је углавном састав- љена од народних песама, а једним делом и од песама Љ. Нена- довића. Ово дело писац је са својим ученицима изводио и у Кла- дову 1899. године, и оно је у оном крају, где је косовска традиција била слабо развијена, радо прихваћено. Две ученице у Кладушници, које су играле у комаду, деценијама су носиле надимке „Царица Милица” и „Косовка девојка”. Ову позоришну ствар за децу Динић је објавио у посебној књижици тек 1925. године у Лесковцу.

•
••

Динић никад није постао социјалиста, иако је за време школо- вања у Нишу припадао колективу који је снажно био захваћен со- цијалистичким идејама. Али бављење у таквој средини и настав- ници какве је имао у учитељској школи довољно су учинили да Динић још тада схвати своју улогу као народни учитељ, не само у школи, међу децом, него и ван ње, међу људима на селу. „Какав срећан случај, каже један његов поштовалац, да он ступи у учи- тељску службу баш онда када се јавља задругарство у Србији као нова идеја за народни препорођај. На кога је могла та идеја да се ослони више него на те млађе људе, идеалисте, готово на сваки по- духват те врсте.”⁴ Већ 1897. године Динић учествује на скупштини учитељског удружења у Крушевцу и ту се упознаје са пиониром задругарства у Србији, Михаилом Аврамовићем, који је тада гово- рио о задругарству. Наредне године Динић се поново видео са Авра- мовићем, на задружном конгресу у Јагодини, а већ 1899. године Ди- нић је у Кладушници увелико радио у два задругама: за кредит и за сушење дувана. „Ту сам имао прилику, каже Аврамовић, да говорим с једним посленим задругаром и да чујем искуство што рад и живот једино упечатљиво доносе.”⁵ Због успеха које је имао у овим задругама, Динић је од Савеза земљорадничких задруга био изабран за задружног ревизора, што је било не само корисна функ- ција него и почасно звање. Године 1899. он учествује на конгресу земљорадничких задруга у Нишу и један је од тројице учитеља-за- другара који су том приликом поднели своје реферате о питањима задругарства. Новине су писале како су „однели сјајну победу сво- јим расправама које су читали на конгресу” и како „учитељи осве-

⁴ Види споменицу „Народни просветитељ на својој бразди”, Лес- ковац, 1940. г., стр. 37.

⁵ Исто, стр. 71.

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА
Десанка Максимовић
Власотинце

Инв.бр. 324

Сигнатура 929 Лунич С.

тлаше образ." Те године Динић се нашао и међу оним учитељима који су од Министарства просвете добили по двеста динара награде „због тегобног положаја или важности службе”.⁶

Вероватно због оне душевне депресије која га је спопала кад се нашао у новој средини, битно различитој од оних у којима је дотле боравио, можда и због тога што је осећао да му кладовски ветрови шкоде здрављу, а свакако због тога што је хтео да се врати родитељима и своме крају, Динић је још 1898. године поднео молбу за премештај у Шиљеговац или Гредетин. Министарство му није изишло у сусрет. Жеља да се врати ближе своме селу никада га није напуштала. Чак ни онда кад је променио своју ситуацију на боље развијајући многоструку делатност у Кладушници не само са децом него и са одраслима, тако да му више нису досађивали ни ћердапски ветрови ни она монотонија на коју се у почетку жалио. Та жеља га није напуштала чак ни када се оженио Зорком Шербановић, која је у то време била наставница женске школе у истом селу.⁷

Динићева молба да добије службу у свом крају испунила се 1900. године. Већ почетком октобра те године видимо га као наставника основне школе у Великом Шиљеговцу заједно са његовом супругом Зорком, која је друге наредне године умрла. 1903. године он ће се оженити својом колегиницом Василијом, а после неколико година Динић ће и по други пут остати удовац са сином Душаном од прве и синовима Чаславом и Будимиром од друге жене.

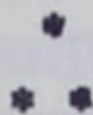
Динић је за себе једном рекао „да он никаквог другог идеала није имао док је био у школи, до једино то, да се спреми за рад на подизању сеоске културе”. Али, временом се код њега јавила неодржива потреба и жеља да тај свој идеал остварује у месту где је рођен. Он је то сматрао и својом обавезом, а чинило му се да ће ту наћи најбоље услове да постигне оно чему је тежио. „Рођен у селу и запојен сеоском идеологијом, он није ни могао друкчије да поступи, него да своју љубав према селу и сеоској култури стави на расположење месту у коме се родио.”⁸ Што је најважније, он „није могао да одоли и да гледа како његово село чами још у мраку и застоју“. Када је као кладушки учитељ 15. септембра 1899. г. путовао са задругарима из северне Србије на четврти конгрес земљорадничких задруга, пролазећи поред места где се Рибарска река (која протиче и кроз његово родно место) улива у Јужну Мораву, жељно је „бацио поглед уз долину” сеоске реке „и нехотице се запитао: „Шта ли ради моје село у овој прекрасној долини јастре-

⁶ За обоје видети часопис „Учитељ”, свеске 1. и 3. за 1899. годину, стр. 58. и 247.

⁷ Видети: Државни календар (шематизам) за 1898, 1899. и 1900. годину, као и бр. 6955 у Деловоднику Министарства просвете и црквених послова за 1898. годину.

⁸ Из чланка Ж. Спасића у споменици „Народни просветитељ на својој бразди”, стр. 37.

бачкој, сад, кад оволики земљораднички свет жури на посао, који на основу удруживања и међусобног помагања треба да дâ нову основу за унапређење Србије”, и погледао на крајинске задругаре, како и они знају за тај одјек спасења земљорадничког и само тога ради журе у Ниш да се поуче и запоје новим идеалима задружним, а моје село спава и не мисли о каквом бољитку свом, нити зна за тај покрет задружни, који је за кратко време заталасао толике масе земљорадничке у Србији. Ту сам се, што но кажу, први пут ударио у груди и зарекао да пошто пото и моје село упознам са том идејом.”⁹

Своје село Динић је затекао у скоро истој заосталости у каквој га је и оставио пре више од десет година кад је пошао на школовање. Истина, оно није било ван пута, у њему се налазила и пијаца на коју су се стицали из околних села. „Па ипак, каже Динић, и поред толике пространости и комуникационих и тржишних услова, В. Шиљеговац не спада у ред богатих села поглавито стога што му је земља више од половине неродна, те већина његових грађана купује храну скоро сваке године. Не одликује се никаквим особитим производима. Горе што је имало, исекло је и распродао”. Гајење свиња није се више исплатило због поремећених трговинских односа са Аустроугарском, каквоћа дувана је била гора но у другим селима, „сви стари људи дуговали су Управи фондова, сви млађи модерним зеленашима”, а цео В. Шиљеговац дуговао је држави за порез сваке године по 10 до 15 хиљада динара. „Сем неколицине, који су имали ковачке гвоздене плугове, цело је село орало дрвеним плуговима”. Још 1874. г. Српско пољопривредно друштво послало је селу „на поклон један гвоздени плуг на углед, али га село није усвојило, него га пустило да иструли и пропадне.”

С друге стране, иако је привреда Шиљеговчана била врло примитивна и слаба, иако су им породичне задруге биле у сталном распадању, њихове потребе расле су из године у годину. „Нови и модерни живот сељака, а при том инокоснога, донео је овоме нове и веће расходе. Све што је имао у породичној задрузи и, док је у њој био, олакшице у снази, справама, земљи и намирницама, данас мора својим усамљеним леђима, умешношћу и савременошћу у раду да снабде сам. При том, потребе за умножавањем намирница расле су из дана у дан све више, а начин рада на њиви и ливади остајао је углавном исти. Да би могао да живи, шта је могао сељак друго да ради, него да се задужује... И тако, тим таквим утркивањем за што бољу и галантнију удобност у кући и око куће код људи с једне стране и код женскиња за луксузима с друге стране, створено је стање зеленашког и лихварског времена, коме ни др-

---

⁹ Десет година рада Великошиљеговачке земљорадничке задруге (1901—1910). Средио Сретен Динић, Београд, 1910. г., стр. 3.

жава није знала наћи краја ни утука. Тај нови обрт у економском животу народа, који је потекао и од других крупнијих економских узрока, бацио је у бригу све људе који су се бавили тим народним питањем. Сваког дана осећао се живот све скупљи како за сељака тако и за варошанина. А привредне се прилике које би то стање олакшавале, нису побољшале... Отуда је и презадуженост људи у В. Шиљеговцу, пре оснивања задруге, била толико обична да су се људи, који нису никоме дужни били, могли на прсте пребројати, те је земљорадничка задруга баш у том времену дошла као наручена онима који су јој пришли“.

Тешко стање у коме је Динић затекао своје село кад је у њему постао учитељ, није му никако давало мира. Он се одмах дао на посао. И захваљујући помоћи и разумевању на које је наишао код месног свештеника и председника општине, он је за кратко време припремио што треба, пре свега придобио довољан број сигурних сељака, и успео да се на скупу одржаном 11. децембра 1900. г. у В. Шиљеговцу оснује земљорадничка задруга, и да већ у јануару наредне године започне рад.

Из књиге која је издата после десетогодишњег рада великошиљеговачког задругарства (и из које су предњи цитати и подаци) види се да је у селу постојала кредитна задруга, више задружних предузећа, млекарска задруга итд.

Прво је основана кредитна задруга која је временом разгранала мрежу свога пословања: давала задругарима позајмице, прима-ла њихове улоте на обичну и сталну штедњу. Она је имала три фонда: обичан, за справе и за повећавање задружног капитала.

У задружним предузећима постојала су два одељка: један потрошачки и други за заједничку набавку и употребу пољопривредних справа (тријер, воденица, рибњак, стружница, живинарник и свињац, жетелица).

У књизи се посебно говори о млекарској задрузи, тј. о раду у млекарству, о задругарима, њиховим уделима, уделима задруге код Савеза земљорадничких задруга (хартије од вредности), о дугу задруге (Савезу и Класној лутрији), о справама за млекарство.

Задруга је извршила велики утицај на развитак пољопривреде и индустрије у месту (воћарство, виноградарство, пчеларство, гајење детелине и сточне репе, набавка плугова, копачица, сечки, вештачког ђубрива, израда маје за сирење и израда црепа).

Књига даје податке и о утицају великошиљеговачког задругарства на морални, просветни и здравствени напредак народни. Поред осталог, она у посебним одељцима говори о сузбијању коцке, о суду добрих људи, о просвећивању задругара (задружна књижница и читаоница, држање предавања), о народном здрављу, задружној апотеци, школи и земљорадничкој задрузи, задругарској слози и угледу задруге.

Поред утицаја на напредак свога села, великошиљеговачко задругарство је утицало и на развијање задругарства у ближој и даљој околини.

Говорећи о тзв. сталној штедњи задругара, Динић каже: „Данас су се издаци толико умножили, да је сељаку тешко и саставити крај с крајем, а камо ли уштедети и сачувати нешто. Ту тешку кризу земљорадничку данас још више погоршава развијен женски луксуз по селима, који задаје озбиљне бриге људима који мисле добро свом народу.”

Нешто даље, пак, говорећи о потрошачком одељку задруге, он каже на који начин је доносио робу за одељак: „А трошкова великих није било, пошто је учитељ на својим колима доносио намирнице и раздавао задругарима, услед чега је био омрзнут од трговца у Крушевцу. Одељак је радио од октобра 1901. до 30. јуна 1902. г. Дакле, одељак је престао да ради у оном времену кад је учитељ изгубио могућност да и даље ради у њему, због лечења жене.”

Иако је великошиљеговачка задруга била основана доста лако, она је обухватила релативно мали број домаћинстава великог села, па и то углавном старије људе, док је омладина остала ван задружног рада. Динић то овако објашњава: „Тешка времена и свакидашње дације нагоне сваког дана земљорадника да се отима од немаштине и сиротиње и да од сваког парчета земље извукује што више награде за свој труд. Тај посао, који је сам по себи тежак и заметан, пада највише на омладину. Родитељи врше све спољне послове ван куће, а деца им отаљавају све у пољу.”

Кредитна задруга коју је Динић основао дала је добре резултате не само у привредном него и у просветном правцу. Али Динић се није задовољио само овим обликом задругарства, већ је отишао на млекарски курс који је држан у Смедереву и по повратку у своје село основао млекарску задругу, која је тако исто дала добре резултате: за време сезоне својим производима снабдевала је Рибарску Бању, а ван тога продавала их у Београду, Нишу и другим местима.

Динић је велику пажњу обраћао млекарству и млекарској задрузи свога села. На конгресу српских земљорадничких задруга у Пироту (1906. г.) одржао је опширно предавање о млекарству и млекарским задругама, које је са још два предавања о истој теми објављено у посебној књизи.¹⁰ Пошто су подаци из тог Динићевог реферата од значаја и за прилике на селу у осталој Србији онога времена (што се тиче млекарства и стоке за мужу), ми ћемо овде и тај његов рад опширније приказати.

Године 1905. било је у Србији 500 земљорадничких задруга, а свега пет млекарских. Динић и то поздравља: „Па ипак кад помислимо како сваки срећан новитет и напредак улази у нашу земљу, ми се морамо радовати и оволиком успеху што смо га на овом пољу постигли.”

¹⁰ Три предавања из млекарства. Београд, 1907. г., стр. 3—69 (Динићево од стр. 26. до 69).

Сретен Динић почетком овог века

Динић даје интересно објашњење зашто наш народ тешко ступа у привредне организације, а посебно у млекарске задруге. „Наш народ, каже он, најлакше усваја политичке идеје и без икаквога устезања јатомице ступа у политичке заједнице, као што без обзира и иступа из њих. **То је зато што се тамо не ради, а само говори.** У друге хумане заједнице, где се тражи поред те жртве да се да изјава и потпише се, и неко мало плаћање па можда и из-

вестан рад. већ теже ступа. А у треће заједнице, привредно-индустријске, где се тражи и улагање и прегнут рад, најтеже ступа. У такве заједнице спадају и млекарске задруге, које као све произвођачке установе тешко освајају себи земљишта у оваквом народу, који је за неких 50 година навикаван да се заноси фразама, спекулацијама и демагоштвом.”

Предавач, даље, говори о некој „компанији за копање блага” па каже: „Овакав пример и још многи други лепо сведоче како један добар део нашег народа воли да снџва о неким баснословним сумама и да се тога ради пре одаје читавим чаролијским предузећима него што би пристао да ради оно што би му осигуравало приход... Па и у земљорадничким задругама, људи такве категорије задрже се само донде док подмире најнужније моменталне потребе, а чим то сврше, одмах се измичу без збогом!...”

Настављајући са давањем овакве карактеристике за нашег човека, Динић каже: „Са таквим народом, који увек тежи неком баснословном обогаћењу, него ли размишљеном раду, који се због тога научио хватати за мамац као риба, који је само навикао на бомбаста обећања и наде, који никад нема парице у кеси, а очекује одмах златна брда за пристанак свој на један културни покушај, коме је то маленкост 3—4 гроша дневно од млека и коме је млеко споредна економија; са таквим народом у установи која се зове **млекарска**, и за коју треба одмах три велике жртве: велики рад, велико знање и велики капитал, успех се само може замислити, али никако одмах и остварити.”

И, најзад, закључује: „Ето шта је узрок што млекарџе на рационалној основи тешко продире у народ. А тек на друго место долазе потежице које леже у унутрашњости (природи) самих оваквих установа, а које ми малочас обећасмо да ћемо их озбиљније и пажљивије потражити.”

У одељку „Имовно стање народно као услов за млекарско предузеће“, Динић, поред осталог, пише да 80% стоке која се извози на панађуре сачињава „она ситна, мршава и неугледна стока”, па каже: „Кржљавост долази услед преоптерећености у раду и рђавог храњења... Лети и којекако стока се напасе, олиња и поправи, а зими се храни сувом храном, тулузином и сламом, у некој чатрњи зебе и оскурави, а сено једе тек у пролеће кад се оре.... И те две кравице у једнога домаћина, које се тако хране, врше му сав кућни посао: вуку дрва, ђубре, сено, сламу, крстине, ору, одржавају у животу своје крцаве теоце и поред свега тога дају и њему по мало млека да се омрси. Разуме се да се ту не може очекивати никакав суфицит у млеку, које би могло послужити за материјал једне млекарске установе. Није истина, дакле, да у народу има довољно млека, већ има земљишних и климатских услова да се може повећати његов принос побољшавањем и намножавањем музне стоке и сејањем културних пића. А млека нема ни толико да народ подмири своју потребу.” За овим предавач са иронијом додаје: „Његова кржљавица не тежи сва 60—70 кг. и кад иде она

јадна преплиће ноге, а ми је хоћемо за чланицу наше млекарске установе!"

У истом одељку изнете су и друге сметње успешнијем млекарству. „Има још једна врло важна ствар, каже предавач, која утиче на имовно стање народа. То су **војне обавезе**: давање коморе држави, волова, коња, кола и других прибора, због којих су многи продали волове а краве упрегли у јарам, само да им не би држава уписала волове у комору... И то је сад обична ствар по општинама да се тим војним дажбинама оптерете сви „противници“ а ослободе „присталице“, па кад „они“ дођу на управу, они то исто ураде... А и кулуци се не врше друкче, него тако, ко је „зубат“, од кога кметови вечито стрепе, тај никад не иде на кулук, а ко је сиромах, ћутљив и повучен, он се први одређује.“

Подвлачећи да „посао компликоване и рационалне млекарске индустрије није тако лак као што се замишља и да изрека: **почетак је сваки тежак**, највеће примене налази у њему“, предавач, даље, истиче да „је неопростиви грех код наших људи... што су у сваком послу у почетку усијане пећи, а после и најмањег неуспеха, хладнији од свакога леда.“

У одељку „Видљиве сметње које отежавају оснивање и напредовање млекарских задруга“, Динић међу те сметње убраја: немање млека, немање покретача и управљача, недовољну стручну спрему, неосигурану пијацу и преносна средства, рђав начин храњења народнога, конкуренцију, недисциплинованост произвођача и доносилаца млека, немање кредита, политику, злобу и завист.

Године 1895. било је у Србији 289.000 крава музара, док је Данска имала 1,500.000. „Није то давно било када је српски сељак сматрао за понижење да упрегне краву у јарам, већ је сматрао за понос кад има добре волове.“ Женски сој говеди се клао и затирао. „У многим местима Србије где има коза и оваца, нарочито у пиротском округу, краве се никако и не музу.“

Понављајући неке чињенице и мисли, предавач подиже свој глас: „Још има људи којима је то ситница 3, 4, 5 гроша дневно. Они су научили да одједанпут узму за волове и свиње. А не живе близу вароши да знају за „ситну пару“ од пијаце. И још има људи који увиђају вредност неке корисне ствари, али јој не прилазе — не знају ни сами зашто“. „И помислите, једно непоимање већине, управо тврдоглавство, надјачало је све ове услове!“¹¹ „Јер многи још иду зеленашима и зајме са интересом по 2—3 гроша на банку, а неће на овај спасоносан начин да долазе до новца, иако имају довољно и земље и стоке на расположењу.“ Да је среће, млекарство би требало да буде прва тачка дневног реда нашег привређивања, јер оно „културном свету доноси милионе и стоји на првом месту његове радиности и пажње.“

У последњем одељку свога предавања Динић разматра „шта би требало још урадити за напредак млекарства и млекарских за-

¹¹ Предавач је претходно говорио о условима у свом селу.

друга у Србији”, па каже: „Млеко је најбоље продавати непрерађено, јер је ту искључено свако одбацавање отпадака и замет око прераде. Али ако је произвођач удаљен од града, где би млеко могао продавати, онда је он упућен на прераду.”

У закључку, поред осталог, каже: „А доклегод сељак на досадањи примитиван начин храни стоку, терети је сувише и држи је у хладним и прорешетаним страћарама, дотле ће му она мало давати млека и дотле ће се њему чинити да је млеко џабалук кад се продаје ниже од гроша.”

Овај свој спис Динић назива расправом и даје му интересантан завршетак. „И прве млекарске задруге које су пале нису ништа друго него први борци, прве жртве у борби против мрака, незнања, заблуда и предрасуда. Па нисмо ли ми они исти Срби који смо се борили пет стотина година са силним варварима само зато да будемо слободни и да се можемо слободно развијати? Шта нам смета сад да се развијамо и унапређујемо? Зар глупост и незнање да нас надјача, а није нас могло да надјача васколико силно царство турско!... Али, узалуд и слободна земља, ако се у њој не ради, јер јој тада предстоји опет ропство, ако не политичко, а оно економско. Нерад је највећа куга на телу људске радиности, а неистрајност је њена сестра, коју само лечи истрајност, истрајност, истрајност.”

На задружном конгресу у Неготину, после предавања професора универзитета Живојина Ђорђевића о задружном гајењу риба, Динић је заинтересовао своје земљаке за тај посао, те су на бистрој речици крај села основали рибњак, за који им је професор Ђорђевић послао пуно буре живе ситне рибе, а затим дошао у В. Шиљеговац и помогао им саветима око изградње рибњака.

Да здравље на селу не би зависило од надрилекара и врача, и да би сељаци могли да дођу до лекова по повољнијим ценама, Динић је са својим сељацима основао и задружну апотеку.

Динићевим заузимањем и радом у селу је тада створена и народна књижница са читаоницом, као и угледна школска башта.

За десет година делатности на задругарству Велики Шиљеговац је изменио своју физиономију. Дрвени плугови били су ликвидирани, а узети гвоздени, као и копачице и жетелице, па је набављена и задружна вршалица. Приликом прославе десетогодишњице рада Великошиљеговачке земљорадничке задруге, о чему је издата и напред споменута и цитирана књига, један новинар је писао како „се одмах осети дах културе чим се уђе у село”, а сам Динић у тој књизи каже: „Пре 20 година није било у селу јабуке да се нађе болеснику за понуду, а сад читаве камаре јабука на железничкој станици за извоз. Све је то производ овога села. Па тако друго, па тако треће. Школа је помогла селу да оснује задругу, а задруга је помогла школи у просвећивању народа. Једном речи, задруга је решила плужно питање села, кредитно, подигла просветни и морални ниво села, развила млечну индустрију и упутила задругаре на заједничку набавку и употребу справа.”

У предговору књизи „Десет година рада Великошиљеговачке земљорадничке задруге“, Михаило Аврамовић каже за Динића како он „своје снаге никад не жали, не чува је за себе, већ је харчи за добро других“, „све што зна, тежи да знају и други“, „не потцењује друге, штавише, има похвалну реч за свакога који је ма шта корисно урадио, признаје веће над собом и уважава их и иде у томе толико далеко да себе умало не потцењује“. „Он цени сваку установу и сваку уме да употреби, да би постигао главни смер. Задруге су му се учиниле најприлагодније, најсавременије и најутицајније и он их је заволео.“

*
* *

Рад на задругарству инспирисао је Динића да напише роман са тематиком из живота једне сеоске породичне задруге. То је његов „Препорођај“ (Београд, 1909. г.), дело које су неки сматрали апотеозом задругарства и уџбеником за овај облик привредне кооперације. Динић се у овој у ствари подужој приповетки бави питањем распадања породичних задруга и њихове замене привредним као јединим излазом у правцу ослобођења појединаца на селу не само од капиталистичке експлоатације него и од робовања преживелим регулама кућне заједнице и тираније њеног старешине, као и од многих заблуда и предрасуда које сељаку нису дозвољавале да хвата корак са савременим развитком српског друштва.

У роману „Препорођај“ све се углавном збива у задрузи сељака Радича, који поред жене има четири сина и толико снаха.

Радич и његов најстарији син Живан били су највише од свих за одржање њихове задруге. — „Зашто да ја навек не знам шта је моје, а шта је туђе? Све „наше“, „наше“ ,кад ће нешто бити моје?... Кад ћу једанпут да се курталишем овог калабалука, да се, јадна, слатко леба наједем?“ — пита једна од снаха којој је додијао задружни живот. Друга, пак, снаха неће да да своје дукате у задругу, као што су то учиниле остале. И једнога дана долази до свађе у којој синови помињу деобу, а Радич јој се одупире: „Зар код мене живот да делите мој дом!“ Суседи га убеђују да и синови имају право на једнак део с њим. Жене поткрадају задругу и тиме још више појачавају затегнутост. Поп се противи деоби, а учитељ је подржава: „Ама, не можеш ти голом наредбом одржати рокове у врећи, — рече Пера. Ови су људи утрошили највећи део своје снаге у најбољим годинама на међусобна трвења, а ту би снагу могли употребити на неки кориснији посао да су одељени.“ Снаха Живана прихвата: „— Тако, тако, господине, Бог ми ти помогао... Да оће да ме пусте само један дан да поживим сама са мојим човеком и децом, не бих жалила одмах да умрем! Толико ми је огадио живот у задрузи, пуц јада и чемера“.

И растури се Радичева задруга.

У почетку, после деобе, било је свима добро, али то не потраја дуго. Осећају потребу за новцем, осиромашују. За то време поп и учитељ су начинили угледне баште и воћњаке, а поп засејао и детелину. Показују сељацима како се лако оре гвозденим плугом. Но, оснивање партија и деоба народа омета им неко време посао: да започну са задругарством. Они ипак покушавају, али не иде лако: сметње долазе од беспосличара Кузмана и Јанаћка и од пијаног Веце. Сви су они пре за то да се састави друштво да заједнички пију.

Динић слика рељефно Кузмана и његове махинације са црквом коју је „открио” па скупља паре и троши, а брани се да ништа за себе не задржава, док га нису одстранили и „цркву” ликвидирали. Али Кузман ни после тога не мирује, већ наговара Радичевог сина Стевана да поткопа цркву и пронађе благо цара Радована. Стеван га послуша, али га осуде на затвор. Кузман је, по том, разголићен, врше се припреме за оснивање задруге, и она је најзад основана.

Сметње за нормалан рад кооперативе, међутим, ни сада нису престале. „Људе заражене партизанством тешко је било уверити о потреби политичке неутралности у задрузи. И то је сметало њен рад за целу једну годину”, све до задружног конгреса. После је све кренуло напред, чак је и Кузман био примљен у службу задруге. Изабран је и суд добрих људи, а дан оснивања узет за славу задружну.

При крају свог дела Динић даје резиме резултата рада сеоске задруге:

Четири је задругара излечила од пијанчења, једнога од зеленашења, дванаесторици је купила спрежну стоку, осморици приплодну, осамнаест задругара је извукла из зеленашких руку, петорици је сачувала имање од продаје за порез, а свима је купила најсавременије гвоздене плугове. Суд добрих људи је имао седам суђења и сва су успела да задругаре измире без даљег парничења. Задруга је успела да учини корисним члановима друштва и оне људе који су били штетни у сваком погледу.

Село је било скоро препорођено.

Остао је сам једино механџија:

„ — Такој, такој, бравост! и приседник и кимет и сво офшти-на, направио мејана од задруга, а ја плакјам и ћирија и порезо и прирезо и акцисо за цабе! Некјем такој више! — и баци им кључеве на сто. Еве ви кључеви од мејана па го ви држите празно, а ја не плакјам више порезо и акцисо за цабе!“ (с. 107).

Кад је учитељ, после славља, дошао у свој стан, слушајући још „весели ромор септембарске ноћи”, рекао је:

„Певај, певај, народе мој, кад сам дошао затекао сам те да певаш, па би желео и кад пођем да ме с песмом испратиш. Твоја ми је песма за срце прирасла...”

Динић као војник 1895.

Динићев отац Радивоје 1924.

Динић (у средини напред) са лесковачким учитељима 1914.

Иако је писац „Препорођаја” много држао до овог свог дела, оно је у ствари приповетка за народ, без веће књижевне вредности, писана с циљем да убеди сељака у корисност привредног удруживања. Све је у њој дато упрошћено: односи, ситуације, сукоби, душевна стања, итд. Све је као у сеоским приповеткама Михаила Сретеновића, чак и много простије.

Још 1905. г. Динић је објавио у Нишу збирку својих песама под насловом „Јеци и одјеци”. То је позамашна књига стихова која је, иако у часопису „Босанка вила”¹² оцењена повољно, од критике у Србији дочекана као „неозбиљна, рђава и без икакве вредности.”¹³

Динићеве песме нису оскудне у мислима, у повећем броју може се наћи и искрено осећање, али машта у њима слабо долази до изражаја, а ни песников укус није увек од боље врсте.

„Јеци и одјеци” сведоче о тадањим па и доцнијим преокупацијама свога аутора. Иако знатно уже, стихови у њима веран су одраз свега за што се Динић у оно време хватао, чиме се загревао и одушевљавао, као и много којечега што му се у тадањем друштву, нарочито на селу, није допадало, што га је обеспокојавало или га чинило чак и несрећним. Због тога његове песме и заслужују да их опширније прикажемо.

О чему све Динић пева?

Кад је у природи, „у родном пољу и густој гори”, чини му се да „не може набројати све што говори. Ал’ један глас се од свега издваја, девојке лепе срце осваја... Ту близу момче распрело стадо, надомак шумној, листаној гори, похита брже, у фрулу дуну, заигра срце. Ох, све говори!”

Њему село није робија. „Село моје препуно је чара. Шарено небо с земљом се поклапа, ноћна песма душу ми растапа, а мисли се мојој полет ствара. Моимир ми са брда допире, са бригама мојим се препире, и вечиту моју тужњу кара — село моје препуно је чара.” Ипак, и у тој песми дошла је до израза и једна његова брига: „Српска мома у ношњи ужива, о амрелу господском већ снови.”

Али, у природи он чује и тужне људске гласове: „А у росном кукурузу жена једна љуто цвили: „Јао Живо, још од лане не видех те — моје ране; куку синко, њиве твоје стоје све неокопане! Јади моји небројени, јао мени! Јао мени!”

Динић скоро и не пева о себи и својим најближим. Само једну песму написао је свом детету гледајући га како у љуљци спава и шири ручице и како му се „у пољуб усне стопише“.

¹² Види бр. 19 и 20 од 30. октобра 1905. г., стр. 313/314.

¹³ Види „Дело“, св. за децембар 1905. г., стр. 399; и „Срп. књиж. гласник“, бр. 2 за јануар 1906. г., стр. 154.

Он највише обрађује теме које се тичу његове отаџбине и народа, његовог завичаја и сељака с којима је у свакодневном додиру, и пева о њиховим недаћама и мукама.

Кад му на ум дође она коју воли, каже како је воли „више него самог себе“, како се само за њу Богу моли, али да много жали што она то не зна. И тек на крају песме каже да је та коју воли — његова мила отаџбина („Која је то?“).

Он пева Морави која је „крвна жила од срца Србије“, река крај које се никада не проси, и крај које живи слободан народ. „Док Србина твоја вода мије, неће нестат' никад Србадије“.

У песми „Српско огњиште“ он тугује што оно више није као што је некад било кад су се крај њега жене скупљале и преле, старци се грејали, деца играла, људи у мужанским годинама водили озбиљне разговоре, а јунаци му поверавали своје тајне и планове. „Ту прича, песма, шала и збиља, и српског збора и договора нигде не беше без твог прогора“. И кад за време ропства „велика дажда туђинска пада“, „живи огањ опет остаде да чува снагу спутаној души“.

У исти ред спада и песма „Гусле“ из које наводимо следеће стихове:

Гусле, српска спомена јуначка,
Постадосте својина слепачка!
Сад су друга времена и моде.
Место игре из времена стара,
Сад играју врашког билијара.
Место кола, оног кола жива,
Сада дама о валцеру снива.
Место фрула да по шору свира,
Сада клавир свуда кокетира.
Гусле моје, само с'спомињете,
Узалуд вам што се испињете.
Дошло ново време и оргије,
Неће да зна за те старудије.

Ко покуша да се вама јави,
Пропао је, сви му веле: гњави!
Гусле моје, јаворска јапио,
Оркестар вас свуда заменио.
Гусле гуде, понеко се цери,
Што нестају код нас карактери.
Врлина је к'о звезда комета,
Изгуби се за стотину лета.
Довољно је што ми некад бесмо
Много бољи но што сада јесмо.
Карактере само мука ствара,
Уживање одмах их обара . . .

Родољубива је и алегорична песма „Херој Србиновић”. Она почиње тиме како су се људи надали да ће у овом веку бити мира. „Али, наопако, све друкчије бива”, сад тек раде пушке, сабље, оштри ножи”. Са свих страна навалили су на земљу Србију, а „источни брат често мршти своје веће, не признаје братске међусобне међе, тапију он пружа своју до Мораве”. Срећом, на сцену је ступио човек „необичан, страшан“, који ређа своја имена од Часлава и Бодина, Милутина, Душана, Лазара, Ђорђа, Милоша итд., који је, борећи се отајно, створио државу. Он сакупљенима који се споре каже: да се земља не добија на основу тапија, већ да треба „седлат коње, притегнут колане“, за мејдане вашег хероја.

У песми „Браћи Чесима” Динић поздравља синове Златног Прага:

„Кол’ко пута у мислима
Међ’ осталог падне мени:
У пучини туђинштине
живе најбољи Словени . . .

Чешки зборе, чешки пишу,
И словенским духом пишу.
Ох, да су ми једна крила,
Да полетим, ал’ их није;
Па да чујем на грудима
Како славско срце бије.
У словенству камен драги.
Чувај Чехе, Боже благи!

„Ој Словени, јоште живи”
Они кличу — туђин пуца.
Наздар! Наздар! браћо Чеси,
Живо, здраво — нек је свима.

Из ове групе песама лепа је, иако не цела, Динићева елегија „Повратак у завичај”, из које наводимо следеће стихове:

Мили доме, мој небесни рају,
Гнездо моје, лепи завичају!
Село моје, аој, жељан те сам,
Четврт века видео те нисам.
Бреже знани и поточе журни,
Мој животе, ти путниче бурни,
Што си тако трновит и корав,
Што ми слике бацаш у заборав?

Стадо моје, занимање мило,
Ох, како си дивно некад било.
Клепетуше — звона на овцама,

Желео бих да се видим с вама.
Поведите опет овце горе,
Да их видим где шуме роморе.

(Али, све се изменило, „све је друго рухо задобило”).

Небо моје, и ти ми се не даш,
И ти ми сад друкчије изгледаш.
И песме нам беху разнолике тада,
Да се могу сетит' само једне сада —
„Смиље брала Смиљана девојка”.
То певаше покојна Станојка.
И сунце ми сад друкчије седа.

Мило гнездо, први загрљају,
У теби сам сунца угледао,
Из тебе сам тиче полетео.
Облазим те, жеље су ми моје,
Да ја предам теби кости своје.
Збогом гнездо, збогом завичају,
Идем опет у моје господство,
Ал' без тебе право ми је ропство.

У сталном додиру са својим сељацима, Динић није био равнодушан према ономе што је њих погађало, од чега су страдали и патили. Он пева о суши у 1904: „Све је стало, жега влада, међу људима страх се ствара”, и ништа не вреди што додолице Бога моле: „Да удари росна киша, ој Додоле, ој Додоле!”; и пева о глади у наредној години: „На све стране глад настаје! Јер последња торба брашна данас, сутра, већ нестаје!”

Али, као пионир задругарства у свом завичају, он је свестан да би се невоље глади лакше пребродиле да су људи били припремљени за то на време. „Што пре људи не мислише на оваква искушења, па да траже начин какав, да се удруже и умноже“.

Он пева задругарству, у коме види спас за сељака, јер „тако удружени у задругу људи неће ни осетити невољине ћуди“, „удружени људи чудеса почине“.

Иако је у многочему конзервативан, Динић није много одушевљен начином како се код нас слави крсно име. Али у песми о томе он износи и друге мисли: „Због славе су људи један другог јели. Колико њих због славе достигоше мету, учинише добро или — велику штету.“

Сведок тешког стања у коме се тада налазило наше село због оскудице у новцу и за најнужније потребе, Динић постаје и велики противник помодарства сеоске жене. У песми „Милост мо-до!“ он просто вапи:

Милост модо! Сажали се
На лакома женска срца,
Да сујетна помодарка
Узалуд се не копрца...
Милост, госпође богате!
Милост, сите варошанке!
Дотерасте ви са модом
До пропасти и сељанке.

У песми „Пожега“ шљива ове врсте тужи што је човек од ње, слатке и медене, направио пиће да се њиме трује. „Зато, каже шљива, молим свакога да ми доведе фалоксеру, да ме поједе!“ У другим двома песмама он се смеје људској глупости: сиромашу — који се опија зато „што само к’о пијан он живи богато“; и свакоме који тепа шљивовици: „катгод те ја пијем, јачи сам сто пута!“

Он велича књигу, јер она „је човеку као неки вођа“, а „неписмен човек читав слеповођа“.

У песми „Самоубици“ даје за право човеку који се љути што му се не признаје добротинство, човеку који је оболео, итд. „Ал’ сам себе да убијеш немаш право, на такав те корак нагн’о сушти ђаво“.

Песма „Нада“, иако је посвећена тешком болеснику, садржи и елементе горког хумора: човек је после запаљења плућа добио сушицу, ноге су му отекле, сав је као сенка, али га је лекар утешио да је то „ситница“. И оболели се теши и нада да ће се сам излечити, као што је чинио и његов отац Рака: „Па, ено га сад к’о див, и дан данас жив!“

Иако су многи окренули леђа Христовом барјаку, тј. вери у Бога, свештеник куца и где му се не отвара и једина му је утеха да „враћа овце кад залута која“.

Нешто хумора има у песми о Милуновићу Станку несклепанку који иде као одрпанко, „од свуда му висе паламари“, на ногама уместо опанака све сами „обојци и трањци“. Урастао у косу, већ три године учи школу а још не зна како му је име. „Једино зна добро да се бије! Кад је такав, боље да га није“. Али, Динић је овде више педагог него хуморист, и ову песму сигурно је испевао ради својих ђака.

Много је боља „Циганка на гробљу“, у којој хумористична интонација извире из оригиналне циганске глагољивости:

Доста, снашто, не јаучи, Бог да прости!
Црна земља не зна ништа за жалости..
Да поделиш, да поменеш, то ти вреди,
А све друго што се млатиш Бог не гледи.
Дај ми један комад леба, Бог ти душа,
Да с’ прихвати и та моја гаравуша.
И ракију једну дај ми, чедо драго.

Више него хумора пружа нам песма „Света обитељ“. У манастиру, где „влада тишина и помрчина“, станују свега двојица: „стари господин — подобства свога, и млађи сабрат — погледа злога. За кућни пос’о — женскиња има што заповеда — калуђерима“.

Дође ли који да лавру гледи,
Мере га озго да л’ нешто вреди;
Па ако нема он препорука,
Даду му они проје и лука...
Имање њихно сасвим је мало,
Двеста јутара руке им пало;
Али не може сва та стрњика
Ни да исхрани два подвижника.
Благоутробију свом угађају,
И због тога се често свађају.

Можда ова песма садржи прегршт Динићевих сећања на време које је провео у манастиру св. Романа, и одражава горчину која му се тада скупила у души.

У часовима клонулости, Динић је певао:

Свет је цео једна мешанија.
Ако је Бог, он је погрешно,
Јербо није ништа складно дао,
Што је дао, све је помешао.
Но хвала му све што нам је дао,
Ал’ не хвала на једноме дару,
Што он даде сујету олтару,
Кад је даде, што не даде тако
Да се може заситити лако...
Село гледам и људе у њему,
Куку мени и роду мојему!
Отац носи гуњче и чакшире,
А све кћери блузе и шешире!
Намигуша усред њиве копа,
Гради заклон гдегод се докопа.
Кржљава јој деца и зелена,
А она је бела и румена!
Ах, молитва свака гласовита,
Зар се из ње себичност не чита?
Зар молитва свака није жеља
За што више блага и весеља?
Мрзим народ који ме родио,
Што ми сваку идеју сузбио.

Песникове црне мисли, горчину и тешко нерасположење због свега што види око себе изражава и његова песма „Поремећени посматрач“:

Авај, Бранко, та ти ниси знао,
 Да на земљи има и пакао,
 Већ си по њој само руже брао,
 Само њих си роду поклањао.
 Благо оном ког земља покрива.
 Благи Боже...
 Мене пусти да се сит исплачем,
 Боље него да се бијем мачем.
 Ој песници, шта ви то чините,
 Ком певате, кога ли славите?
 Кукавице, теби нек је хвала,
 Паметна си, иако си мала,
 Песма твоја баш овде пристоји
 Где се ради како хоће који.
 У цркви ми досадише свеци,
 А пред црквом гиздави кепеци.
 Рекао бих овде нешто право,
 Али не смем, дочуће ме ђаво.
 Ако право речем, ту је стега,
 Не смем, не смем то рећи од — бега.
 Врло често и Бог неће право.
 Стари траже да пред њима ћутим,
 Мила снаша да се њој окренем,
 Челик-разум да се опоменем!
 Зло се добру никад не подава,
 Попуштање свуд га одржава.

Динићева збирка песама, у којима је било доста прозе и сасвим мало стихова за које се могло рећи да теку глатко, појавила се у време кад су у српској поезији суверено владали изврсни версификатори Дучић, Ракић и други. Али и у тој релацији став београдске критике према Динићевој књизи био је више него неправедан, а приказ и оцена из „Босанске виле“ много адекватнији правој вредности дела „Јеци и одјеци“.

Ево неколико фрагмената из тога сарајевског приказа:

„Што пада у очи код овог младог пјесника, то је начин његова пјевања. Он је потпуно слободан. Његова лира не трпи круту форму и не полаже много на „звучност и склад стихова“, већ одјекује онако како је његова душа примала утиске своје околине. И зато није чудо што поред њежне лирике одјекује једновремено озбиљан, сатиричан а често и алегоричан еп у коме се шиба гњилост данашњега доба и нараштаја. Његове песме дишу једним дахом. У свакој скоро видиш пјесника — мислиоца, родољуба и — учитеља. У почетку већ даје маха своме пјесничком одушевљењу пјевајући својој домовини... Њега одушевљава и природа, јер у цвркату тица и шуму лажора као да чује говор њен... Он воли своје мало, мирно селце. Колико пријања за душу његову она тиха сеоска идила, види се из пјесме „Ноћ на селу““.

Уз предње и друге опаске приказивач је цитирао поједине стихове из песама „Која је то?“, „Ох, све говори“, „Ој Мораво“, „Српском задругарству“, „Српско огњиште“ и „Браћи Чесима“ на које смо се и ми осврнули, па затим каже:

„Сјем ових пјесама лијепе су и одликују се једром садржином: „Гусле“, „Херој Србиновић“ (алегорија), „Поремећени посматрач“, „Труд“, „Повратак у завичај“ итд.“

Интересантан је и завршетак овог приказа:

„Мени је јако жао што нијесам могао изнијети још који цитат из ових лијепих пјесама, али, пишући о њима, ја их топло препоручујем пажњи читалаца, јер оне то по свему заслужују, а младоме пјеснику велим: ради, не клони, будућност је твоја!“

И поред ове повољне оцене, Динић је вероватно био свестан да је његова збирка песама претрпела фијаско, али он се никад није одрекао стихотворенија. Ваљда се држао онога из једне своје песме: „Свака тица својим гласом пева, једна пева, друга само зева, Господ трпи и то и све друго“. Поред других, Динић је 1927. г. написао подужу песму о Николи Скобаљићу, трагичном јунаку из последњих година српске деспотовине, а пре тога песму о Косову и песму о смрти св. Саве, затим, комад у стиховима „Ратно сироче“ и спев „Мајчин благослов“, о којима ће доцније бити речи. Ипак, у библиографију својих радова Динић није унео збирку „Јеци и одјеци“.

Плодан у много којечему, Динић је био такав и у производњи стихова; али, као и у другим стварима, он није имао обичај да своја сочиненија много решета и дотерује. Отуда и није чудо што његови „Јеци и одјеци“ обилују великом количином слабих стихова и што је у тој збирци ретко која песма у целини добра. И поред тога, ова прва Динићева белетристична књига представља документ о човеку који се по свом сензибилитету и мисаоности издвајао из реда коме је припадао, и документ о добу у коме је развијао своју плодну и корисну друштвену делатност.

У првој деценији овога века Динић је писао и у часопису „Учитељ“ и важио као један од његових најдокументованијих сарадника. Године 1910. из овог часописа прештампана је Динићева расправа „Учитељ као културни радник“, која се умногоме ослања на његов рад „О народним учитељима у Србији“ и има много сличности с њим, у идејама и чињеницама. Ова расправа је, кажу, „дуго година служила млађим учитељским генерацијама за инспирацију и путоказ на народном просвећивању.“¹⁴

Цео спис аутор је поделио на десет одељака. У прва два расправља питања културе и културних радника уопште; у даља два с учитељу као културном раднику у школи и ван ње; у петом и ше-

¹⁴ Око штампања ове расправе у пом. часопису било је дугог на-тезања (в. „Учитељ“, св. 16 за 1903.г.)

стом говори о томе шта изазива учитеља да ради и ван школе и на какве сметње наилази; затим, у седмом и осмом одељку, износи шта је до сада учитељ урадио као културни радник и како на тај његов рад треба гледати. У деветом одељку писац испитује шта треба урадити па да учитељ као културни радник још боље послужи отаџбини. У десетом одељку даје закључак о свему.

Тежиште ове Динићеве расправе је у томе да се учитељима ода признање за њихов културни рад ван онога што представља њихове службене дужности, а што им нису признавали њихови претпостављени, министар и школски надзорници, па ни друштво.

Из овог списка наводимо следеће фрагменте:

„Излази да је учитељ врло добар и одличан културни радник без сваког другог рада ван школског прага. Закон од њега више и не тражи, а био би свакако и неправедан кад би још нешто изискивао од учитеља мимо одређених му дужности. Од једнога је учитеља за цело доста кад он сваке године додаје држави по 40—50 омладинаца писмених и довољно обавештених о свему ономе што треба један добар грађанин да зна. Камо лепе среће да те учитељеве васпитанике по изласку из школе не кваре рђави примери у кући и друштву.

„Ну осим школскога рада за учитеља има још пуно других послова у народу, који не припадају у делокруг његових дужности, као ни у обим чисто просветних радова по својој природи“.

„Нема ни једне хумане установе у народу која за свој постанак и распрострањеност није имала највећег поборника у учитељу; није било ни једне културне идеје која највеће своје остварење није нашла у учитељевој заузимљивости... Свако место где има учитеља има и по коју културну тековину, па била то угледна градина, пољопривредна подружина, стрељачка дружина, земљорадничка задруга, певачко друштво, школска аптека, метеоролошка станица, народна књижница, читаоница итд... Он је радио све што год се од њега очекивало и није остао равнодушан ни према једној корисној установи нити глув на апелате од стране појединих покретача...“

На I конгресу земљорадничких задруга у Смедереву, „пре пет година, када је свега једна десетина учитеља радила у земљорадничким задругама“ одато је признање учитељима као „најбољим и најсавеснијим пропагаторима за земљорадничке задруге.“

Но на рад учитеља ван школе нису гледали како треба ни школски надзорници, од којих су неки „схватили свој позив у томе да само учитеље контролишу, вребају и гњаве“, „чак прескакали и плотове обилазећи прави пут за у школу да се само докопају до које учитељеве неисправности“.

Али учитељи су, иако им је од њиховог министра у самој Скупштини нанета увреда речима „да је војска и робија више допринела писмености но учитељи“, радили и даље ван школе, „знајући, да служе отаџбину, и да та увреда није потекла из народа, већ од окорелих и фанатичких партизана, којима је пречи био лични и амбициозни смер но част једног заслужног сталежа, но истинити напредак земље.“

Дакле, „ако ико има најјачег разлога да више не ради ништа што не мора, то имају српски учитељи; а ако је игде потребно да учитељи раде ван школе за народ, то је у Србији најпотребније“.

Интересантни су и следећи пасуси:

„Нема сумње да сваког ђака учитељске школе не може ништа више раздрагати до помисао на народ, на село, природу и његово будуће идеално учитељевање. Но да видите шта бива кад дође време да се оде у народ и отпочне остваривање идеала. Не можемо веровати да је било учитеља који се први пут дошавши у село осетио срећним и задовољним, па ма неко село било узор са својих природних лепота, животних угодности и доброте сељана; ма село било и место рођења дошавшега учитеља. Школски идеали новом учитељу онога часа потамне чим дође у такво место у коме му је све непознато, све туђе и одвратно од жалости за његовим добрим наставницима, друговима, варошким познаницима и уопште за његово ђаковање; што му све до јуче беше пред очима, и од чега га моментално отуђи један акт министарски. Зато је он у почетку нерасположен, љут; не мили му се ништа радити, јер нема друга, познаника и пријатеља да се утеши, поразговори и измења мисли; нема с ким да говори оним језиком којим је до јуче говорио; сад мора с децом детињски, а с људима простачки; мора дакле „у једну руку“ да се посељачи“.

„Срећа је само што та разочараност и монотонија код учитеља новајлије не траје много, јер он временом као сваки човек стекне познанства и пријатељства, па и воље за рад. Превучена завеса преко његових идеала почне да се уклања и он се мало по мало навикне на место, здружи с људима и отпочне рад.“¹⁵

Сретен Динић је иступао редовно на учитељским скуповима и у својим излагањима и предлозима заузимао се за реформу народног просвећивања. Забринут због културне заосталости и непросвећености нашег сеоског становништва, Динић у једном предавању, које је и посебно штампао под насловом „Ево шта да радимо“ (1909. г), износи драстичне податке са тог подручја и доказује да се просвећивањем народа не могу бавити „само учитељ и свештеник који живе у непосредном додиру с народом“, већ да то могу и треба да раде и други образовани појединци и друштвени фактори, макар и узгредно.

Из овог предавања наводимо следећа места:

Човеку је урођена „тежња за усавршавањем“... „Тежња за усавршавањем постоји а савршенства правога још нема. Али ми се трудимо да га нађемо. И рад који служи том циљу зове се просветни рад, зове се просвећивање народа“...

¹⁵ Савез земљорадничких задруга у Београду издао је 1925. г. Динићев спис „Учитељ и земљорадничка задруга“, који нисмо имали у рукама.

Нису само учитељи заинтересовани за ово питање. Јер из Европе народу место културе стиже мода (пиће, џакет, амрелче, шешири).

Сељак је „пре 50 година добијао са 1 ха земље 3000 кгр жита, сад добија 1500. Пре 50 година он је носио увек у кеси по 10—20 дуката, сад носи по 3—4 гроша, а понекад и мање“ . . . „И збиља, кад би се по ношњи ценила просвећеност једног народа, наш би народ, особито по женској ношњи, дошао на прво место; кад би се по привредној савршености ценио, он би дошао одмах на друго место после анадолијских Османлија“.

Даље, „Србија троши годишње 8 милиона на просвету а попије ракије, вина и пива за 20 милиона динара. Сељак један из сопствене иницијативе троши годишње 4 паре динарске на своје усавршавање, на куповање књига, а његова кућа троши годишње само ракије 120 ока“.

„Пред таквом је перспективом просвећеност нашега народа, па сад цените шта треба да радимо, да ли да гледамо и даље ту иронију од просвете и културе, или да чинимо оно што нам је дужност? Ја мислим на ово друго, и онда чујте даље.“

Предавач, за овим, наставља:

„Многи греше што мисле да српски народ треба да просвећују само учитељи и свештеници, који живе у непосредном додиру с народом. Ваљда с тим убеђењем и пролазе поред сељака као поред гробља. Међутим, сељак им изједна излази пред очи, и кад га желе и кад га не желе . . . Ето, на прилику, ви, дошли сте у бању, и још нисте ни рејон добро разгледали, а сељанка вас већ сусрела с тепсијом гибанице. Обукла плишану реклу, а кошуља јој прљава, тепсија неорибана, гибаница пресољена. Зар вам се ту није дала прилика да јој кажете све оно што као просвећени људи треба да кажете, да поучите, да обавестите, па и да окарате неуку домаћицу? . . . Вратили сте се опет у вашу варош где живите. Изишли сте на пијац да купите намирнице. Сељанка једна стала са кајмаком и нуди вас. А ви пролазите, не узимате га, зато што је прљав. Па бар да јој кажете зашто га не узимате, да би се други пут знала управљати. Мало даље од ње стао сељак са пуном тепсијом рибе, ситне као плева. Зар да га не упозорите на закон који забрањује ловљење сувише ситне рибе? Или зар да га не питате, живи ли он само од данас до сутра, кад је у стању био да покупи из реке и осој рибу, која би тек до године могла да се лови. Пошли сте на пут и срели сте сељака са стоком. Он неће да скрене нимало, и ви морате да чекате његов пролазак, зар да му не кажете да је и он као и ви дужан да скреће и да олакшава пролаз. Сељак је продао што је имао и завукао се у кафану да руча. Ту се и једе и пије и говори, како који хоће, и нико од учених људи ни да се осврне на таква места која би за један тренутак могла постати читаве зборнице“. Нађе се за то понеки пензионер и старији поп, а активни чиновници немају за то времена.

Динић сматра да и овако „узгредно поучавање народа има драгоцене вредности”, и да га треба практиковати. „И напоследку од свих тих нека вас десети послуша, па је циљ постигнут”.

На страни која следује читамо:

„Доктори се жале што им једва 30—40% регрута излази способних. Откуд то долази? Ево откуда. Наш сељак се храни мало нешто боље од своје стоке, и то зими, а лети много горе и од своје стоке. Јер његова стока лети пасе лепу траву, која јој годи. А сељак једе оно што ни његова стока не би јела”. За овим износи јеловник наших сељака по месецима па закључује: „И отуда сте видели да сељак само 4 месеца у години мрси, а свих осталих 8 месеци пости. Да то није све до немања, види се из тога што он за 4 месеца у години поједе толико мрса колико би могао да распореди за 8 месеца. Има их и таквих који имају пуне торове оваца, свиња и живине, па ипак маја и јуна, кад је највећи рад у пољу, једу сирће и лук”.

„Па зар ту не треба поуке и обавештења? Зар се ту не треба хватати у коштац са злим обичајима и предрасудама? Зар ту не потражити помоћи од осталих интелигентних људи који имају додира с народом, кад се зна да учитељи и свештеници нису у стању сав коров истребити у народном животу?”.

За овим Динић наставља:

„Додајте томе и то да је сваки онај војник који није изашао под меру за војску морао још од десете своје године почети да копа и жање и да у том времену, кад је његова снага имала највише да гради кости и мишиће, он највише трошио своју снагу и управо сатирао и оно мало снаге што му је од материног млека остало, и онда није никакво чудо што добијамо регруте који три укупно не вреде за једнога.”

У даљем излагању именује главне чиниоце (чиниоце) за народно просвећивање: домаће васпитање, школа, војска, трговина, партија, земљорадничке задруге, књиге и листови, покрет за народно просвећивање (који обухвата Друштво за школску хигијену и народно просвећивање и Културну лигу) и рад свију нас.

Домаће васпитање често доноси супротне резултате од онога што треба, јер родитељи често дају деци рђав пример. Од целокупног броја уписане деце само једна половина доврши школу, јер се родитељи са порезом испод 15 динара „не могу казнити новчано за нешиљање своје деце у школу”, а и „удаљеност од школе чини много да овај проценат буде овакав”. Обавезно школовање женске деце, сем тога, постоји за село „само на хартији”. Најзад, један учитељ не може да смести у једну учионицу 120 деце, колико му просечно пада. У војсци се само обнавља писменост оних који су већ учили основну школу. Улога трговине је минимална, партије су прошириле свест народну о држави, власти, законитости, грађанским правима и слободи, више но ма који други чиниоци у земљи. „Оно што је отпочело било Пољопривредно друштво још пре 30 година, за рачун пољопривреде, то су земљорадничке задруге прихватиле, оснажиле и убрзале тако, да су постигле резултате и преко сваког очекивања и у погледу про-

светног и привредног препорађаја народног". После скромних почетака на првим конгресима земљорадничких задруга дошло се дотле да „прошле године на конгресу у Аранђеловцу нису могли други ни да добију реч у дискусији од начитаних и оштроумних сељака”.

Да наведемо још ово:

„У једном влашком селу, где сам био учитељ пре десетак година, запитао ме је један Румун, зашто се њима не дозвољавају школе на њиховом језику, као што то имају Румуни и Срби у Аустрији. На сваки начин, да он не би знао то питање да ми постави, да није прошао кроз школу”.

Друштво за школску хигијену и народно просвећивање издало је две Динићеве ствари „Из царства мрака”: 1906. г. „Царство ракије”¹⁶, а 1910. г. „Царство судбине”.

У првој књижици објављен је читав низ кратких прича које казују како се наш народ односи према ракији и шта све долази од њене злоупотребе, а у другој такође читав низ прича које сведоче о томе како веровање у судбину кочи напредак, тј. не да народу „да се помери ни за један корак напред”.

У књизи „Царство судбине”, сем већег броја прича, има и неколико чланака у којима је реч о народном здрављу и хигијени. У њеном предговору писац каже:

„Охрабрен успехом прве моје књиге: **Из царства мрака — Царство ракије**, која је за непуних шест месеци сва растурена у народу и тиме испунила свој задатак, ја пуштам и другу своју књигу: **Из царства мрака — Царство судбине**, са задатком који је имала и прва књига. Јер поред **ракије**, која у маси нагло упропашћује наш народ, постоји, или боље рећи царује, још једно зло у нашем народу, то је **судбина**. Наведене приче из народног живота у овој књизи сведоче да народ више верује **судбини** него Богу, више другоме него себи, и више **мраку** него **светлости**. То његово поступање испољава се у свима правцима његова живота и рада, а највише онде где се тиче чувања његовога здравља, где он најкритичније тренутке свога живота оставља **судбини** и не налази за умесно да се ослони бар на своје поуздање, а камо ли да потражи помоћ у онога који му је може дати. Да народ увиди ту своју погрешку треба му је изнети пред очи или речју или књигом. Ова књига има задатак да расветли ту народну **судбину** од које народ пати толико векова и од које не може да се помери ни за један корак напред. А кад је расветли добро, онда ће ње нестати. Јер ће тада народ бити просвећен...”

Ближи приступ разматрању о судбини писац даје у чланку „Санитет на селу”. У њему Динић каже: не умирање „од дана” већ

¹⁶ У Динићевој библиографији наведен је и податак да му је 1929. г. Задужбина Љубе Радивојевића у Београду објавила дело „Царство алкохола”, које нисмо могли да набавимо. (Види „Народни просветитељ на својој бразди”, Лесковац, 1935—1940. г., стр. 25).

„без дана”. Јер, „кад лекар није ни дошао до болесника, а могао му је помоћи и болесник га је желео, да га је могао добавити, онда је то **смрт без дана**, онда је такав човек жртва свога друштва, које га је родило, а није му се постарало за живот”.

За овим Динић наставља:

„Који нема кола, ни пара да иде на четири сата даљине до вароши да нађе лекара, он се ограничи на бабе и мене, те тако бабе вражбинама а ја школском апотеком вршимо целу лекарску услугу народу“. Лекар дође у село једанпут годишње ради пелцовања деце, а понекад и ради секције погинулог, али је то ретко”.

„Кад ме је пре неки дан питао један мој комшија, каква је то правда да њега кошта једна визита лекарска **тридесет** динара, док добави лекара из вароши, а варошанина кошта лекар свега 2 динара, ја сам му одговорио: држава је одредила **редован путнички додатак** полицијским чиновницима да би поред осталих послова могли и агитовати за своју владу, **а за лекаре и лечење народно држава ће се постарати после сто година**, кад буде увидела потребу за то”.

„Није истина, г. докторе, да народ више тежи бабама него ли лекарима. Али кад нема кише, добар је и град... **Народ жели лекарску помоћ и хоће за њу добро да плати, али је нема!** Ви сте имали прилике да се о овоме и лично уверите, кад сте долазили у моје село ради просвећивања, а морали сте целога дана ординирати. Народу је доста било кад је чуо да долази доктор и одмах је знао шта му ваља радити. И ви сте бар показали каква би изгледала једна таква посета среског лекара у повољним приликама. Па, то је и право, јер је лакше једноме човеку доћи стотини и хиљади, него хиљада једноме. **Јер лекар постоји због народа, а не народ због лекара**”.

Писац, даље, помиње „гадости кафанских нужника” у вароши, „мурдарлуке по кујнама и собама кафанским”, како варошка „чистоћа” „служи за расадник свима могућим заразама” итд.

Из чланка „Ношња на селу” наводимо ова места:

„Зими наш сељак мање ради, боље се храни а више умире” — „од назеба, који производи запаљење”, што „значи да се он недољно одева зими”, сем крајева источне и североисточне Србије, где се употребљавају кожуси, вунене доламе и памуклије. Мода је „почела истискивати све оно што је добро, а заводити оно што не ваља, нарочито код женскиња”.

„И кад видите једну сељанку у цицаној рекли на Богојављење или на Св. Саву, на игранци по леду и снегу, онда вам мора бити појмљиво зашто жене на селима више умиру од људи и што у таквим местима има више удоваца него удовица”.

За овим се до краја књиге ређају, једна за другом, приче из којих се види како наш сељак страда због тога што више верује судбини и мраку него светлости.

Динић има и трећу књигу „Из царства мрака”. То је његово дело „Из царства лажне образованости” (1913), у коме је, у виду прича, дата читава галерија различитих типова. У редовима који следују изнећемо њихову садржину.

Један страни цариградски амбасадор, „коме није стало до мира на земљи, примио је на знање ноту о покољу у Македонији” и ставио себи у задатак да „једном нотом осигура мир у гробу онима који су погинули“ („Мир“).

Шест општинара, шест лопова, који су у свом селу „годинама крали и пљачкали, док се нису обогатили и завладали селом” („Шест општинара — прича двадесетог века”).

Прича о малим и великим лоповима и о новом времену које се од старог разликује само толико што се у њему финије живи али и финије краде и што је за стара зла измислило нова имена: анексија, експлоатација, експропријација, конфискација, дефицит итд. („Старо и ново време”).

Прича о св. Сави по други пут међу Србима, о томе како ни где нису хтели да га саслушају, и како се најзад уверио да им је још увек довољна она просвећеност коју им је он оставио. („Св. Сава по други пут као просветитељ”).

Прича о једном искреном родољубу који је најзад увидео да је у његовој јадној земљи, пуној трња и боца, паметан само онај који нема никаквог убеђења, који не ради на општем добру, који гледа само себе и свој посао итд, те је и сам засео „у кафани код доброг друштва” и тако и сам постао „паметан човек” („Паметан човек”).

Прича о човеку који је врлинама хтео да служи друштву, „да ради за друштво што је корисно”, и који је постао „користан члан” тек кад је научио да ради „све оно што друштво жели” па и „да лаје, кевће и изводи све могуће псеће продукције“ („Користан члан друштва”).

Прича о бездушном понашању министрове рођаке према сиромашном ђаку кога је њен слуга примио на преноћиште, и о дивном гостопримству сиромашних сељака планинаца („Љуба богатог Гавана”).

Прича о господину и госпођи који своје куче и мачке називају дечицом, и понашају се с њима као с децом, чак су их и осигурали за случај смрти њихових „родитеља” („Домаћа менажерија”).

Прича о једној нечувеној матери која је својом болесном љубомором према снахи отерала ову у гроб, потом и сина, да најзад и сама заврши онако како је целог века говорила („Ја ћу под плот“).

Прича о сељанки која се удала у град па се покондирила, стидела се свога доброг поочима и других сељака кад би с торбом и у „опанчинама” дошли да је посете, а кад је срећа почела да јој окреће леђа, постала је праља и собарица, најзад проститутка, те била протерана у своје село. („Дабоме”).

Прича о првом човеку у селу, који је свој дом и рад заменио кафаном и нерадом, имање препустио слуги, а сам узео на себе сеоске бриге, чак и пошто му је ћерка одбегла са слугом. („Први човек у селу”).

Прича о патолошком типу парничара, који је многе недужне сељаке запетљао у своје парнице, да најзад парницења поједу и његово имање („На суд, брате!...”).

У причи „Под своје“ изнета је бездушна експлоатација коју врши једна пензионерка над ћерком једног сиромашног надничара, а после шест година је избацује без ајлука, и одмах се „распитује по комшилuku за неко сирото девојче, које би опет узела под своје”.

Прича о човеку кога, док је био здрав, „нису смели ни његова деца ни његова жена никад људски да погледају у очи ни реч две да проговоре с њим”, и који је, пошто се разболео, постао благ, љубазан и умиљат према свакоме и „чисто добио неки други, питомији изглед лица”, „чисто као да моли кад погледа у некога” („Ја као човек”).

Најзад, последња прича — прича о људима који су своју охолост, надувеност, инат назвали поносом. „Господин Недељко, видео си, много зна лепо да прича, а тако исто и његова жена и кћи, они носе глазуру образованих људи, али кад си им завирио у душу, видео си да нису још оно што треба да су и да се испод те глаzure још крије дивљина и окорелост. Читање књига само је научило госпођицу да лепо прича и изиграва образовану девојку, али то није успело да се залепи за њено срце тако да она истински осећа туђ бол као и туђу радост као своју. Онај поп о коме ми причаш напунио је кућу свакојаким сјајем, да у том сјају са својим ситим и обесним гостима лакше оплакује бедне и невољне. Али он беднима није још пришао ни помогао чиме, јер његово срце није исто што и језик. Његови парохијани далеко од његове куће цвиле у највећој беди и невољи. Има пуно таквих људи који виде беду и невољу само у књигама, а не виде беду у животу око себе; јер им не да себичност и надувеност”.

Њима „понос” не дозвољава: да се поздрављају са суседима из истог дворишта, зато што су они „људи из нижег сталежа”; да опросте човеку који их је увредио пре шест година; да приме пријатеље који су хтели да их посете — зато што нису најпре њима направили посету; итд. („Понос”).

У свакој причи дате су битне карактеристике респективног типа. Приповедање је лако, течно, складно, озбиљно или прожето хумором и сатиром, а често прелази и у карикирање, које је оваквој књижевној врсти блиско.

Да нису намењене за поуку народу, и да су пишчеве претензије биле веће, да је уложено још мало напора, ове приче би достигле виши књижевни домет. Оне су развијеније од скоро свих у збирци „Мој завичај”, коју ћемо такође прегледати, али им недостаје њихов локални колорит и провинцијални израз, сочан језик, стил, речник.

У овој и у још неким књигама нашли смо Динића писца и моралисту каквог не бисмо познавали из његовог рада на „Лесковачком гласнику”, „Народном просветитељу” и другим пословима.¹⁷

¹⁷ Једном приликом Динић је изјавио: „Препоробај и Царство лажне образованости, две моје најбоље литерарне књиге, са пуним сандуцима тек спремљене за растурање, уништио ми је непријатељ за време окупације, те нису ни стигле да уђу у народ” („Правда”, 10. март 1939. г.).

На једној скупштини Друштва за дечју психологију, 1907. године, у присуству професора универзитета у Њујорку др Паје Радосављевића, својим предавањем о успоменама из раног детињства Динић је скренуо пажњу читавог пленума. Он је тада „приказао могућност дечјег памћења пре навршене треће године и тиме унео нове моменте у домену дечје психологије.”¹⁸

Нешто доцније Динић је написао и уџбеник „Познавање природе” за III и IV разред основне школе (Београд, 1910. г.).

---

¹⁸ Види: Народни просвитуаљ на својој бразди. Споменица на прославу четрдесетогодишњице просветног, културног, књижевног и новинарског рада Сретена Динића. Лесковац, 1940. г., стр. 30.

СЛУЖБА И ОСТАЛЕ ДЕЛАТНОСТИ У ЛЕСКОВЦУ ОД СВРШЕТКА БАЛКАНСКИХ РАТОВА ДО СМРТИ (1913—1949)

Већ запажен са свога успешног рада у школи, задругарству, на народном просвећивању и књижевности, педагошкој, дечјој и популарној, Динић је 1913. г. постављен за школског надзорника срезова лесковачког и власотиначког. У Лесковац је дошао 20. новембра исте године, и отада, сем прекида за време првог светског рата, није више мењао место свога службовања и рада.

У то време Лесковац је, иако по броју становника трећи град у Србији, још имао изглед паланке која није давно ослобођена од Турака. У њему је још било кривих улица и кривудавих сокака са цомбастом калдрмом или без ње, лети пуних прашине а зими пуних блата и бара, и безброј старинских кућа, приземних или на спрат, са доклатима и диванима, са баштама у којима је било шимшира, османлука од старе винове лозе, шефтелија, дуња, јабука, шљива и другог воћа. Многи Лесковчани, иако су своја главна занимања имали у трговини и занатству, још увек су обрађивали и своје њиве и винограде, лично или преко најамне радне снаге односно наполичара, излазили на тефериче или ишли на саборе који су приређивани крај цркава у околини.

Лесковац је Динића свакако морао да разочара, јер му је недостојало много штошта по чему би представљао иоле културније место.

Динић није имао могућности да у Лесковцу одмах развије неку већу културну и просветну делатност, јер је већ средином 1914. г. Србија била увучена у први светски рат. Но, и за ту непуну годину дана он је, поред своје редовне дужности школског надзорника, успео да се укључи у рад Грађанске касине и певачког друштва „Бранко”, и да постане члан њихових управа. Он је још тада са двојицом наизменичних председника лесковачке општине, Мичетом Бабамилкићем и Стојаном Николићем, стварао планове о многим актуелним комуналним и школским проблемима Лесковца. Динић тада помаже и колу лесковачке трезвене младежи. Претпостављамо да је успоставио сарадњу и са лесковачким учитељима који су били окупљени око познатог часописа „Бачки напредак”.¹

---

¹ Види: Драгољуб Трајковић, Из нашег Менчестра, Београд, 1953. г., стр. 40—43.

Сретен Динић са Б. Стајићем, др М. Поповићем и др. на Крфу 1916.

После страшног и жалосног повлачења кроз Албанију 1915. г., Динић је на Крфу учествовао у оснивању државне штампарије и „Српских новина”, и постао члан редакције овог листа и његов први сарадник заједно са Бранком Лазаревићем, Милутином Бојићем, Драгољубом Филипковићем и другима. У „Српским новинама” и „Ратном дневнику”, који је излазио у Солуну, Динић је објавио своје белешке о повлачењу српске војске и знатног броја цивилног становништва од Краљева, Митровице и Пећи преко Чакора, Жљеба и Рожаја, Берана и Андријевице, Подгорице, Скадра, Љеша и Санђовани све до Драча и Валоне, а одатле на Крф. Потресна сведочанства изнета у овом путопису са једног необичног путовања скренула су пажњу и књижевних и меродавних фактора, те је дело још одмах стављено на располагање француским публицистима, а пријатељ српског народа Жозеф Ренок користио га је за своја предавања на Сорбони о трагичној одисеји Срба кроз Албанију. Овај први спис о последњим месецима Србије у 1915. г. и повлачењу њене војске и мноштва грађанства кроз црногорске планине усред зиме, после рата издат је о трошку писца под насловом „Српска војска и бежанија кроз Албанију и на Крфу” („Лесковац, 1922).

Динић је на Крфу уредио и издао календар за 1917. г. „Зора”, алманах у коме је, поред разноврсних кратких информација за нашу војску и избеглице, било пуно интересантних и лепих књижевних прилога, међу којима и краћи Динићев напис „На Виду”, о острву на коме су помрле масе наших војника и избеглица исцрпљених на тешком путу многим надаћама и болестима.

Као болесник од маларије, Динић је 1917. г. са нашим инвалидима упућен у Француску, у Лион, где хвата везе и ствара при-

јатељства са француским интелектуалцима и користи их за српску ствар. На народном универзитету који оснива у Франшевилу он нашим инвалидима држи читаве циклусе предавања, а поред тога служи им као тумач за француски језик, па у ово место, на његов позив, долази и Јован Жујовић да држи предавања. У месту Полињи (Јура) Динић пред већим скупом говори на француском о страдању Срба при повлачењу кроз Албанију. Ово предавање је тада и штампано под насловом *Conference sur la Serbie* и приказано у

Динић са својим сином Душаном у Француској 1917.

француским листовима и у „Српским новинама“, а његовом аутору је стигла и писмена захвалност од српског посланика у Паризу. Динић у Француској пише и чланке о Србији и о злочинима бугарског и аустроугарског окупатора у њој, па те чланке Динићев пријатељ, професор Луј Руа, објављује у француским листовима под својим именом.

•

По повратку у земљу, Динић, опет као школски надзорник за срезове лесковачки и власотиначки, ради на обнови школа и орга-

низовању наставе. Овај посао није био лак, јер су зграде многих школа биле демолиране, остављене без прозора, врата и подова, проваљених зидова и кровова, без икаквог намештаја и учила. Пошто је мали број похађао оно неколико школа које су Бугари били отворили углавном ради ширења своје пропаганде, деце доспеле за школу било је много, а наставника недовољно, јер су многи били поубијани од стране истог окупатора или поmrли по логорима, уколико нису изгинули на фронту. Поред тога, у току 1919. г. већи број учитеља био је ангажован у судовима за утврђивање ратне штете. Дешавало се, у то време, да је Динић поред надзорничке морао да врши и учитељску дужност. Али, он је успео да савлада све тешкоће, па чак да отвара и нове школе, две у лесковачком, а 14 у власотиначком срезу, као и једно дечје забавиште у самом Лесковцу.

У то време Динићу је било понуђено место референта у одсеку за народно просвећивање Министарства просвете, али он га није прихватио, јер није желео да се лиши културног и просветног рада на терену.

Године 1919. Динић је био похваљен од министра просвете за „један свој изванредно смишљен распис учитељима свога подручја о томе како да се снађу у празним и опустошеним школама, ради обнављања школског рада”. У току 1921. г. начелник одељења за основну наставу држао је на столу овај Динићев акт и показивао га „као пример једног зналачког, савесног и организаторског надзорничког рада”. Радећи као школски надзорник у срезу власотиначком Динић је, сазнавши за све тешкоће тога краја, упутио апел тројици министара и свима народним посланицима некадањег округа врањског за предузимање мера ради привредног, саобраћајног и просветног унапређења среза власотиначког. Да би рад народних учитеља био што успешнији, Динић се залагао за то да се не врше премештаји учитеља без оправдане потребе, јер „честе 'тице селице, не доносе школи много добра.”

Због слабог здравственог стања, услед тропске маларије добивене у рату, Динић није могао да издржи на положају школског надзорника, нарочито откако су му дали и срез јабланички. Стога је примио разред и управитељску дужност, на којој је учинио да се један од школских плацева одсечених регулацијом бесплатно уступи за женску занатску школу, а да се новцем од друга два плаца дозидају четири велике учионице и за њих купи потребан намештај.

Одмах после рата Динић се јако ангажује и око збрињавања породица пострадалих у рату и око ратне сирочади чији су родитељи тада погинули. Он са осталима ради на оснивању Дома ратне сирочади, проналази децу погинулих у рату која су остала без средстава за живот и без родитеља, неге, смешта ту децу у овај дом и води бригу о њима док је за то постојала потреба и било средстава за њихово издржавање. У вези са овим радом Динић је написао комад у стиховима „Ратно сироче” и у заједници са професором Стеваном Живковићем „ставио га на ноте”, те је ствар, као нека врста оперете, са доста успеха извођена у Лесковцу и по околним местима.

У предговору свог дела „Ратно сироче“, које је објављено у Лесковцу 1924. године. Динић пише: „Овај комад израђен у виду опере од преко 80 мелодија, по народним мотивима, игран је са једним необично лепим успехом 1920. године у Лесковцу, Врању, Нишу, Крушевцу и Врњцима. Због скупоће штампе за сада се штампа само текст његов (либрето), без нота, те се може играти и рецитативно, с певањем оних песама које већ имају познату мелодију.”

У првом делу књижице изнета је садржина комада, а у другом је позоришна игра у пет слика.

У првој слици весеље поводом рођендана мале Анке прекида добош са улице који објављује мобилизацију; у другој је испраћај Анкиног оца Милана у рат; у трећој Анка, њена сестра Јела и мајка проводе тешке дане и доживљавају тренутну радост кад Милан изненада дође кући, али и поновни болни растајак с њим, јер мора да пође с војском која се повлачи испред Бугара. Одмах затим упадају у кућу и бугарски војници који злостављају Анку и њене. У четвртој слици Анка и њена мајка су пале у постељу „од силна страха, потреса и патњи“, јер их Бугари и даље узнемиравају и злостављају. Оне умиру, а Анкина сестра „Јела остаје убого сироче“.

У другом, оперетском делу комада, поред осталог, износи се како „два бугарска војника, у убојној спреми, с ножевима на пушкама у ставу „готовс, упадају у собу“, где су „Милева и деца у паничном страху“. Започиње дијалог.

„Први бугарски војник:

Пари, пари, давај сега,
пари, мамката ти српска!

Други бугарски војник:

Пари, к'шта ште ти паља,
глава ште ти се тркаља!

Милева (са склопљеним рукама, дрхћући):

Веруј, брате, пара немам,
ручак хоћу да вам спремам!

Први бугарски војник:

Пари, али ште те сечем,
пари, жива ште те печем!

Милева:

Милост, браћо християни...“

Кад, у петој слици, „патња достиже врхунац и кад Јела сва у траљама и највећој беди губи наду на боље дане, долази српска војска и доноси јој слободу“. Сазнаје да јој је отац погинуо на Кај-

макчалану, али и то подноси јуначки и постаје под својче својих ослободилаца.

Нешто касније, Динић је објавио још неке позоришне ствари.

Његов комад „Под маслинама на Крфу“ (Београд, 1926) има два чина и написан је „по личним доживљајима и утисцима“.

У првом чину су на сцени здрави и болесни војници који разговарају о Србији и чезну за њом и својима. Међу њих долази гуслар Перуновић па гуди и пева како је „царе Фрањо бечки“ упутио позив српском краљу да му изиђе на мегдан. Потом се јављају и грчка деца, један дечак који продаје поморанце и две девојчице које певају „Тамо далеко“, а за њима и један француски војник који Србима дели чоколаде. У последњој појави на сцену излази Србија у облику виле и пред њом умире трећепозивац Марко, коме су последње речи биле: „Али не марим сад да умрем кад сам је видео.“

Други чин догађа се на војничком гробљу. Млади Милисав плаче над хумком свога стрица Марка и тужан слуша како у близини свештеник чита војничку молитву („... да се ките венцима победе над непријатељима наше слободе...“). Потом се и њему јавља визија Србије „сва у белом“ и чују се речи команданта који војницима говори пред њихов полазак на Солунски фронт, где ће се „опет ухватити у коштац са нашим непријатељима, који нам отаџбину разорише“. Пошто се опростио од стричевог гроба, Милисав трчи да се придружи својим друговима, а иза њега и осталих који пожурише на лађу, остаје споменик подигнут помрлим Србима са овим дирљивим натписом:

На хумкама у туђини
Неће српско цвеће нићи!
Поручите нашој деци:
Нећемо им никад стићи!...

Динићев позоришни комад у једном чину с певањем „Проглас уједињења“ (Лесковац, 1930) глорификује братство Срба, Хрвата и Словенаца, а једно ратно сироче, Милица, којој су у рату настрадали и отац и мајка, довикује уједињеној браћи Југословенима:

И ако вам катгод страст раздора дође,
Сетите се мене к'о ђурђевског биља,
Мене што изгубих све штогод имадох,
Да бисте ви дошли до овога циља...
Држите се крвљу палих вам другова,
И костима њиним по кршима сојним!

☆

После ослобођења земље образоване су и комисије за прикупљање података о злочинима бутарских окупатора у крајевима Јужног Поморавља. Као члан такве комисије за срез власотиначки, Динић је своју дужност обавио најсавесније и његов извештај о резул-

татима до којих је ова комисија дошла добио је одличну оцену и објављен у књизи »Les crimes bulgares«, коју је издала међународна комисија. Своје посебно дело о злочинима окупатора на југу Србије Динић је штампао у две књиге под насловом „Бугарска зверства у врањском округу“ (1921). Испод фотографије (брдо лобања и људских костију) на корицама прве књиге стоји написано: „Идите од града до града и од села до села и причајте целом свету да смо овде нас 3000 Срба, зликовачки побијени од Бугара у Сурдулици 1915. године.“ Али писац ово дело није објавио ради освете Бугарима. „Не тражимо за ово ни један Бугарин да се убије, али хоћемо да се констатује злочин, за укор и поуку будућим нараштајима њиховим“.

За Динићево дело о бугарским зверствима у врањском округу, као и за оно о албанској одисеји српске војске и народа, била је заинтересована и јавност Чехословачке. Оба дела, у преводу професора Карела Матејке, објављена су у Прагу, прво о трошку министарства спољних послова, а друго о трошку министарства просвете. О тим преводима и поводом њих часопис „Српско Косово“ у броју 19 од 1. октобра 1925. године донео је напис из кога цитирамо следећа места:

„... Као гласило учитељства, срећни смо да забележимо један учитељски успех: књига „Бугарска зверства“ од Ср. Динића преведена је на чешки, а тако и књига „Српска војска кроз Албанију“. Обе су књиге штампане ту скоро у Прагу. Штампане су на доброј хартији, а ликови многобројних мученика — свештеника, учитеља и осталих, далеко су боље изишли у овом преводу него у оригиналу, који је о свом руху и круху, са незнатном претплатом, дао г. Динић.

Ми се радујемо колико успеху српске књиге и г. Динића толико и томе што ће и старије и млађе генерације братског чешког народа имати јаснију слику о своме јуначком брату, који је толико пропатио на крвавој мртвој стражи између Истока и Запада.

Занимљиво је сада истаћи како се, на пример, понашало наше Министарство просвете — Одсек за народно просвећивање — спрам ових књига које су дочекале да буду преведене на чешки језик... Дакле, пошто је не марећи за »ајнс« и »tablanet«, седео и писао књиге, и на свој ризик их штампао, сматрајући да је овај посао кориснији од кафане, обратио се Одсеку за народно просвећивање за откуп. Одсек му затражи 300 динара за референта. Затим књиге да на стручњачку оцену г. В. Вујанцу (постоји индустрија реферата, један леп посао за нарочито одабрана лица). И, место откупа — долази решење о „препоруци“ неких књига, а о ове две, за које су Чеси нашли да их треба превести на њихов језик, нема ни помена.

Ми честитамо г. Динићу на овом лепом успеху, који је успех наше нације и наше књиге уопште. А што се тиче успеха код наших „стручњака“, није он један који није умео угодити њиховим интимним жељама.“

Исте године Динић је објавио и збирку поучних састава за децу „Мали путници“. У њој има 17 прилога, међу којима и две песме.

Од прозних ствари у тој књижици занимљива је прича „Друга мајка“, у којој се истиче потреба штедње. „После три дана стигли су у Подгорицу. Тамо је већ била скупоћа и немаштина на врхунцу. Људи гладују код пуних џепова пара. Али ипак, онај који има пара, како тако дође до мало хлеба, ако не данас, а оно сутра. А онај који нема пара, мора да мре“, — сећа се писац свога повлачења крајем трагичне 1915. године.

Једна од песама у истој збирци зове се „Повратак у завичај“, и њена прва строфа гласи:

Хајдемоте у Србију
У загрљај роду свом,
Наше жеље свуд нас вију
Да нас воде у наш дом.
Тамо српска срца бију,
Свако љуби родни крај,
Хајдемоте у Србију,
У наш мили завичај!

Ову песму Динићу је (како је обично говорио) „ставио на ноте“ Ј. Србуљ, и она је у оно време много певана по лесковачким школама.

Друга песма, „Косово“, има шест строфа, од којих пета гласи:

Па ко је тај, сада, који од нас тражи
То крваво поље к'о отмицу сваку,
Који је тај кога нагон дивљи дражи
Да скрнави ову освештану раку?
Могу ли Ситница и Лаб исполински
Бити чији други до само србински?

Песма „Косово“ први пут је објављена у листу „Српско Косово“ 1921. године.

Поред напред приказане збирке (коју је објавила књижара Рајковића и Ђуковића у Београду), Динић је објавио и друге књижице за децу: „Мали пријатељи“ (1921, издање Учитељске књижаре у Београду), „Шта треба да знам“ (1933) и комад „Мића соколац“ (Лесковац, 1933).

☆

Динић је врло рано почео да популарише начела превентивне медицине. Он је то чинио на врло приступачан начин у причама које је прво објављивао по разним листовима, а потом их унео у своје књиге „Царство ракије“ и „Царство судбине“. На једном конкурс, после првог светског рата, његова „Школска хигијена“ добила је прву награду Америчке мисије и исте године објављена у издању Министарства просвете (Београд, 1922).

Наредне, 1923. године, Динић је штампао у Лесковцу, о свом трошку, на најпростијој хартији, своје највеће дело за народно про-

свећивање и васпитање. То је његова књига „Школа живота“, са поднасловом „васпитни савет једном младом човеку“, у ствари низ поука које се дају у оквиру дијалога између једног младића који је, сит варошког живота, пошао да изврши самоубиство, и једног старца који младића враћа животу. „Школа живота“ расправља о питањима социјалне педагогије, како је Динић схвата. „Мора се посветити већа пажња социјалној педагогији, јер друштвено невоспитање толико је набујало да се више не може да подноси. Мора и она ући у популарну књижевност као и остале науке и постати народном науком“. Она је написана са циљем да нам буде боље, за бољи живот, а „ако хоћемо да имамо бољи живот, морамо претходно имати боље људе. А то је главни смер ове књиге: стварање човека, васпитаног човека, путем живота и друштвеног васпитања.“

Пишући нарочито поводом ове књиге, др П. Радосављевић назива Динића нашим Песталацијем па каже: „Да је г. Динић рођен у Америци, њега би сигурно позвали да организује народно просвећивање. У његовој земљи, нажалост, не само што га нису помагали, него су га често ометали ситни људи. Ко узме да чита његову „Школу живота“, тај је не може лако оставити. Практична му је филозофија племенита као она у Доситеја, а илустрације су му као у Престалација, Сократа, Гулдеа, Масеа и др Венка Крена“. „Јер он је магнет који спаја мудрост научника и филозофа са срцем и дахом народа. Он нас враћа нашој српској оригиналној природи за коју су се онолико залагали наши великани — св. Сава, Доситеј и Вук. Оно што нам проповеда просветно-народна педагогија Сретена Динића јесте стари словенски социјално-економски идеал: колективно наизменично испомагање у свакој народној димензији без окрњења начела индивидуалне слободе.“

Међутим, иако је пуна примера и лепих мисли које ни данас нису изгубиле од своје актуелности и прожета ведрином практичне животне филозофије, „Школа живота“ је пуна и противречности, а многе мисли у њој биле су престигнуте још у време кад се дело појавило, многа схватања застарела и назадна. У сваком случају та књига је и данас пријатна за читање и у стању је да нас побуди на размишљање о многокојечему и на поређење савременог са прошлим.

Године 1923. објављена је и Динићева „Чаршија и култура“, „књига за народно просвећивање“. Она садржи четири предавања и неколико чланака.

У предговору Динић наводи следеће мисли Св. Марковића: „У Србији је започела цивилизација у оном правцу што се данас зове на западу **ћивтизам** или **ћивтинска цивилизација**. Цивилизација без развитка мисли и осећања, без науке и морала, без усавршавања личности и друштвених одношаја, без културе, а са крајњом сиромаштином већине народа“. Полазећи од тога да је култура победа човека над природом а цивилизација победа човека над самим собом, Динић је кроз призму овог цитата вршио анализу стања културе и цивилизације у Србији од краја прошлог века па све до после првог светског рата.

У првом предавању, чије име је узето за наслов књиге. писац расправља о тешком и спором продирању културе у народ, о улози коју чаршија игра у њеном спровођењу, о томе како она уместо праве лансира лажну културу — луксуз, раскош и разврат, и „да смо ми за сто година рада, а под притиском и навалом западне индустрије, чији су производи најбрже и најлакше доспевали до нас, успели само то да обучемо сељанку у шаренило и да направимо од ње једну мустру без вредности, а сва њена друга својства пренебрегли смо. Другим речима, ми смо узели од културе само кору или вараком смо се вараклисали и направили пред Европом културан народ.“

Писац сматра да чаршија таква каква је не може бити носи-лац културе ни предњачити у извршењу националних задатака. „Ко-ме овде да верује сељак и чему паметном има да се научи од овак-вих људи који гледају један другог да поједу на његовим очима?“ Запитајте га, каже даље, „како се провео код попа, учитеља, капе-тана, судије, адвоката, трговца, итд. кад је отишао послом својим? Ко му се од њих показао највећи пријатељ и чиме му је доказао то своје пријатељство?“ Износећи многе негативне појаве у српском друштву, нарочито велики број нерадника уместо да је рад обавеза за сваког, Динић каже да „је у свему узалудно лечење многих зала у селима кад њима корен лежи у варошима“. И да чаршија не би испустила улогу коју може да има, она „треба да ради оно што је је-дан део њених грађана одавна почео да ради.“ Од једног радника из београдске маркарнице Динић је сазнао о радничком универзитету на коме најбољи професори београдског универзитета држе радници-ма „предавања из разних области друштвених и природних наука.“ „Кад та класа најсиромашнијих људи у земљи својим сопственим средствима може пристојно себе да просвећује, шта ли би могли у том погледу постићи остали сталези који располажу и бољим сред-ствима и бољим другим условима за такав рад? Па та њихова радни-чка организација није заборавила ни своје другове у унутрашњости, јер им изједна шаље књиге и листове за читање, тако да на тој страни имамо читаву литературу великог обима.“ Али, каже Динић, остали сталези „раде само на својој сталешкој култури, а општу о-стављају држави и општини. Је ли онда чудо што и на селу видите увек личну културу већу од опште: дивне куће и окућнице, а ван њих блато, урвине и пропаст, јер је под утицајем оне чаршијске кул-туре, личне и себичне.“

Исте мисли Динић развија и у свом другом предавању „Ћив-тизам и култура“. Управо, то је изванредан социолошки есеј о ыивтама и ыивтизму, инспирисан приликама у Лесковцу, који је „индустрија прославила, али га култура не хвали много“ и који „нема много које-чега што свака варош његове величине треба да има.“ „Све се ту у-чаурило у сопственом богатству и старању само о себи лично и ни-кога нема да погледа или бар да чује глас о општим интересима.“ „Подигли су се дућани, нове куће, фабрике и радионице и све оно што доноси ренту, а нису подигнути: црква, калдрма, канализација, кеј, парк, купатило, мост итд., јер не доносе ренту.“ Не би имао ни

електричног осветљења кад не би доносило ренту. Исти је случај и са Власотинцем. „Ћивтизам је, дакле, и њих обузео.“

Поред ћивтизма, Динић напада и луксуз као другу сметњу култури.

Треће предавање, „Жена и култура“, у прилично духовитом ћеретању упућује апел женама да се одрекну луксуза и да се врате скромности. Али, ту има и пуно правилних мисли о улози жене у породици и друштву, у прошлости и данас.

Четврто предавање, „Рад на народном просвећивању“, држано на учитељској скупштини још 1912. г., констатује: „До сада смо имали лаж, демагоштво и обману само у политици, а сад имамо то и у просвети. Просвећујемо се, трудимо се да се боље просвећујемо, али стално стојимо на једном месту.“ Писац сматра да је томе узрок материјализам који је довео дотле да „нико ником ништа не верује“, те је „свачији ауторитет спао на најмању меру.“ Породица (кућа) је изгубила своју позитивну улогу у васпитању деце: „где су родитељи по цео дан на послу, ту су деца остављена сама себи и сокаку.“ „Не даје нам ни школа боље резултате.“ „Помињу се у ранија времена професори као **ђачке мајке**. Како ће данашњи професори то бити кад они журе да што пре сврше час па да иду у другу школу због хонорара!“ Постоји и друштвено или улично васпитање. „Какво је његово дејство, ми то сви врло добро знамо. Утицај друштва на човека је утолико већи уколико је слабији утицај куће и школе.“ Али друштво „које показује све знаке болесног организма не може давати корисно друштвено васпитање“, те и њега треба васпитавати путем живе речи, књига и установа за народно просвећивање (постоје друштва за чување народног здравља, за школску хигијену, културна лига, трезвеност и земљорадничке задруге које су постигле највећи успех).

У чланку „Учитељ као културни радник“, полазећи од тога да учитељ, иако није обавезан, не може остати равнодушан према заосталости сељаковој а да му не помогне, писац говори о три ступња учитељског културног рада у народу. У првом ступњу учитељи новијег времена утичу на ширење рационалне пољопривреде непосредно и путем добро уређене школе са угледном школском баштом. Пошто је сељак, изишав из породичне задруге, био упућен на удруживање, учитељи су му помогли при оснивању пољопривредних подружнина „за ширење пољопривредних знања“, а потом су учествовали и у оснивању и раду земљорадничких задруга, које су извршиле „велики преображај у народној економији и пољопривреди“. Трећи и највиши ступањ учитељског културног рада тиче се просвећивања и васпитања. „Васпитање народа је најтежи и најделикатнији проблем људски.“ Стога учитељима треба обезбедити бољу спремност, боље материјално стање и школе поштедети свачије самовоље.

У чланку о култивисању села писац каже да за то није довољно да се село прогласи варошицом и омогући му се да добије више дућана, више механа, више шпекуланата, ћивта, нерадника дакле; али ако би које могло да постане среско место, онда је ситуација друкчија: оно би тада могло да постане и културни центар свога подручја, итд.

»Mont-sous-Voudray« је репортажа о посети једном културном селу у Француској у области Јуре. Село има лекара, апотеку, пошту, железницу, пољску полицију, најпотребније радионице, разне гране привреде, електрично осветљење итд. „То је господин жандарм пољске полиције у пензији“, представи нам га г. Бонвало, и одаде му поштовање као свом колеги. Изненади нас та пажња, јер знамо да код нас жандарм значи лице које има само ту дужност да везује и бије.“

За овим следују две приче па онда чланак „Народно просвећивање у срезу власотиначком“, у ствари извештај који је Динић поднео неколицини министара и народних посланика о тешком стању у овом крају Србије на свима подручјима народног живота, да би се њиховим заузимањем од једног дела овог среза, од оног где су путеви најгори, где „су села забачена и неприступачна, хладна, дивља и гладна“ и где „лето траје свега два месеца“, створила нова административно-политичка јединица за успешније привредно, просветно и културно подизање тога краја.

Прва од поменутих прича зове се „Нема власти“. То је „слика из народног живота“ у којој је изнето како изгледа земља у којој народ све очекује од власти (путеви и мостови пропали, зграда суднице пола непокривена, воћњаци нападнути од гусеница, људи се туку и убијају а нико да их развади). Један странац у чијој земљи је стање друкчије каже: „И зато су код нас власти сувишне, а код вас недовољне“. Писац завршава причу: „Ко не уме сам себи да помогне, не може му ни други помоћи.“

Друга прича „Како се просвећује народ“ има поднаслов: „Приче оних који су радили у народу“. Четири пензионера износе своја искуства у раду с народом, и тројица се слажу да је народ исто што и река: „И њега газе и прелазе разне силе и најезде и он остаје непромењен“, као што је и „вода прегажена као и непрегажена“. Четврти пензионер, учитељ, који је свој радни век провео у народу, каже: „Мени је требало тридесет година рада у једном селу док сам само гвоздени плуг одомаћио тамо и неколико људи навикао да читају књиге. А колико је другима требало пре мене или после да уведу какву корисну новину. Ето, у томе лежи сва тајна рада у народу, па да се ток народног живота измени у бољем правцу.“ Дакле, тај рад је пипав и спор, али ипак доноси резултате.

„Чаршија и култура“ показује већу концизност ауторовог стила него што је то случај у неким другим његовим списима. У првом предавању има обиље интересантних мисли, запажања и примера о односу села и града, али ни ту, као ни у многим Динићевим радовима, нема само једне теме, једне основне мисли чијем би развијању и доказивању биле подређене друге мисли и служили им други детаљи. И у њему се говори о свем и свачем и још понечем.

•

Динић је више од петнаест година био једини уредник „Лесковачког гласника“, недељног листа лесковачке омладине. На то место

дошао је 1922. г., пошто је одбио да се прими дужности референта за народно просвећивање у Министарству просвете. Радећи за врло малу плату, он је носио сав терет листа, често сам морао да испуни цео број. Динић се трудио да „Лесковачки гласник“ држи што даље од локалних размирица и захтева политичких странака које су се смењивале на власти у локалној управи. Он је због „своје мирољубивости и добронамерности доживео безброј непријатности, па чак и велики број непријатеља стекао ни крив ни дужан, пред судом потрзан за кривице другога“, итд.

Али, када је реч о Динићу као уреднику „Лесковачког гласника“, мора се рећи и то да се он радом у њему све више утапао у средину лесковачке чаршије, вукао воду за лесковачку трговачку буржоазију, и као да није имао критички став према ономе што је у том делу капиталистичке класе било реакционарно. Стога напредна омладина Лесковца није могла да га свесрдно прихвати. Но он ту омладину није ометао у њеним настојањима која нису била по вољи чаршији, чак се понекад трудио да јој излази у сусрет. (Он је у свој лист пуштао наше чланке и када се са њиховом садржином или схватањима није слагао; али наше написе су често онемогућавале разне лесковачке ћифтице, пакосне осице, које су биле у редакцији листа или у управи лесковачке трговачке омладине). Због тога Динића напредна омладина није узимала на нишан и када се с његовим написима није слагала.

Понекад би и Динићу дозлогрдило па би своје незадовољство због појединих појава у чаршији или уопште у месту излио на известан начин, али увек тако да се много не наљуте они против којих је одапињао своје не много оштре стрелице.

Из Динићеве књиге „Школа живота“ могло би се навести више места у којима је долазило до изражаја његово прилично јасно поимање класних супротности у друштву, као и то да он није баш био наклоњен онима који целог века не раде ништа а живе лепо, већ онима који свој хлеб једу у зноју лица свог. Али, он је мислио да се друштвене неправде могу отклонити ако се створе друкчији људи, људи друкчијег васпитања и културе. Због тога је све полагао на та два фактора, од њих очекивао поредак у коме ће свако који ради бити задовољан и срећан.

Динић је у извесном смислу имао право. И у новом поретку који има доћи или који је већ дошао свргавањем једне класе са власти, такође треба васпитавати људе да буду корисни појединци, и да никад не заборављају, ако су на било каквим позицијама, да они нису ту да само њима буде добро, већ да су дужни да врше своје функције онако како то одговара позицијама на које су подигнути односно природи оних функција које су им поверене.

Динић је био главни покретач оснивања Народног универзитета у Лесковцу почетком 1924. г., и један од његових активних сарадника више од једне деценије. Он је био члан његове управе и

са његове катедре одржао велики број предавања о разноврсним темама, од којих је неке и штампао.²

Динић је био један од главних иницијатора оснивања Градског позоришта у Лесковцу, које је радило од 1926. до 1929. г. Неко време био је и управник овог позоришта, и уложио доста да оно што дуже опстане и одговара својој намени, при чему је поднео и извесне материјалне жртве. Динић је био и први управник Академског позоришта у Лесковцу.³

Динић је себе ангажовао и на стварању Народне књижнице у Лесковцу.⁴

*

Динић није могао да гледа како Лесковчани преко лета, када Ветерница скоро пресуши, немају где да се окупају. И подухватио се да и на овој реци направи народно купатило (1924/25. г.). Оно што је остварено бело је корисно и достојно сваке похвале.⁵ Али су „несавесне душе то грандиозно дело омеле, а интелектуални Лесковац са скрштеним рукама равнодушно гледао како се један човек очајнички бори за његово добро.“⁶

О рату противу „Здрављака“, тј. противу јаза, плаже и чамаца на градској реци, Динић је написао и шаљиву епску песму. Он у њој, у десетерцу, приказује лесковачко ђувеч-друштво, „старе и нове јунаке“, „муштерије на тешки ђувечи и подварци од ђурке заплањске“, друштво које „по три дана и три ноћи тавне нити спава нити ока склопи“, јунаке „што с келнери мејдан дијелише, и свираче на дизгин држаше“. То друштво било је против Динићевих „чамаца и галија“, као и противу Мила Шећерџије што је „мушку децу отпадио од дувана и црвена вина и од мяса цкаре ђевабџијске“.

*

У комаду „Наша работа“ (Ниш, 1925. г.) Динић је покушао да изнесе на сцену живот старог Лесковца.

Ђерка Ставре метлара, Ценка, води љубав са Цилетом, који је сиромашни ужар. Али Ставра се дружи са индустријалцима, а и жена му Стана „много убаво живи“ са женама фабриканата. Због тога отац неће ни да чује да му се ђерка уда за обичног ужа-

² О томе опширније у књизи „Тридесет пет година рада Народног универзитета у Лесковцу (1924—1959)“. Лесковац, 1962.

³ О томе опширније у „Споменици тридесетогодишњице позоришног живота Лесковца (1926—1956)“ Лесковац 1956; као и у књизи Николаја Тимченка „Фрагменти из историје лесковачког позоришта, I (1896—1941)“, Лесковац, 1967.

⁴ О томе опширније у моме чланку „Предратне организације студената лесковачког краја и стварање Народне књижнице и читаонице у Лесковцу“ (у VI књизи „Лесковачког зборника“).

⁵ О томе ближе у напису д-ра Р. Свилара у споменици Ср. Динића „Народни просветитељ на својој бразди“, стр. 56.

⁶ Видети „Народни просветитељ на својој бразди“, стр. 32.

ра. Риста четкар, међутим, помаже Цилету: јавља Ценкином оцу и другима да је Ценка побегла с Цилетом. Због тога Ставра прокуне ћерку. Али када дође кући и нађе је болесну, верујући да је то од његове клетве и бојећи се да не наступи веће зло, да̂ пристанак на брак. И ствар би била тако расплетена, да писац није додао пети чин са новим заплетом: од стране младожењиних тражени су реквизити за виргинитет девојке. На срећу, ствар је ипак изравната и без употребе ниске златника Ценкине мајке.

У овом комаду Ценка и Циле остали су потпуно неактивни, а трећи и четврти чин уступљен је дијалозима терцета Ганчић—Димча—Данчић. На тај начин Динић је дао опширнији приказ лесковачког ђувеч-друштва. У изношењу неколико локалних типова и нарави помогла му је и његова жена која је била Лесковчанка.⁷

У следећим редовима дајемо неколико фрагмената из „Наше работе“.

Цилка (ослушкује сирену фабрике и трже Ристу за руку):
Ајде, бре, забавимо се! фабрика виће свире!

Риста: Бре, бре, бре, кол'ко се наплашила од фабрику. Па нека свире, што ме брига! Што имам вајду од њојно свирење?

Цилка: А које си па лошо видеја од њума? Откако сам про'одила, ја сам си работила у фабрику. Мајка ми се одала из фабрику. И ја сам се одала из фабрику, па што ми фали?!

Риста: Не фали ти ништа, само си до крај остала пролетерка.

Цилка: Е, сви не можемо да будемо бујери. Кад би сви били милионери, кој би работија у фабрику? Него такој: једни ће да давав паре, а други ће работив, па да си поминемо. Наше газде, наше фабрике, наши радници, наша работа! Море, да Бог поможе од фабрику: да несу фабрике, што би работија толки свет без куће и без имање?...

Риста (Димчи, који прилази Ставрином столу): Бог ти помогја, буржоа!

Ставра: Што ви је, бре, тој „пролетер“ и „буржоа“?

Риста: Ће видиш кад ве станемо кољемо како ђурђевски јагањци.

Ставра: Што викаш, бре? Кога да кољеш? Од какво клање збориш?

Риста: Све ће потепамо газде, милионере, буржоазију!

---

⁷ Опширније о комаду „Наша работа“ говорили смо у књизи „Из нашег Менчестра“, стр. 102—106.

Ставра: Пази, пази, Бог ти душа! Па ја ли сам милионер?

Риста: Ти неси, али си и ти како они, кад си с њи.

Ставра: Ништа те не разумем: што сас нас, што сас вас? Кој си, бре, ти, а кој сам ја? Лесковчанин ти, Лесковчанин ја! И кој има туј за тепање? Ама, што збори ов'ј човек!

Димча: Збори од партије. Ја гим се не мешам у такве работе. Дошеја Дура, дошеја Фура, све ми толко! Ја меркам куде има арно клопање и по арно вино. Тој си је моја партија!... Па ми нешто крчи гуша: мора да ће има неко клопање и големо пијење.

Данчић: Што има да погађаш. Тој има да будне. Еве ти депеша. (Вади из џепа и пружа му депешу).

Димча (чита депешу): „Димча унапређен једном класом“. (Весело узвикује). Ете што вреди лојалност! Указ, класа, повишица, додатак, пензија, аванс, све арно, све убаво. Што ми треба да се собаљам сас онија рогати. Нек се онија гребев, а ја ћу си гледам моју работу. Работим што ми се нареди. Све ми тол'ко чини.

Данчић (Ставри, који „има мерак да му се чури дим из фабрику“, тј. да постане индустријалац): А ти с'г под старос' оћеш да се учиш, да дубиш на главу и да се надрипујеш сас богати. Истина, ми Лесковчани не прифаћамо се такој л'ко за мршаве работе, но си гледамо нешто такој што ће донесе одма ренту, али све у своје време. Имашем једнога другара, заједно смо учили право, па запуцаја човек да писује књиге. И немој, бре, и немој, бре, викам му ја, од такву работу ни леб неће да имаш, али он не слуша. И, ене с'г нема за што куче да га уфати. Трипут је легаја апсу само за некакве штампарске зацепотине. Видим га катгод отиднем у Београд: под мишку носи некакве књижурине, и само што не каже: даруј брате, даруј роде! Жал ме, другар ми је бија, па му дам по неки грош. Рекја сам: ни на унуче не би даја тој да работи. Не се плаћа таква работа. Збори ми толко пута: зашто, бре, и ти не писујеш нешто од Лесковац, на пример лесковачке козерије. А ја му кажем: прокомсаја си и ти од твоје писување, те ћу и ја! Не тражим ја бољи занат од мој. Не прифаћав се Лесковчани за куле вавилонске, но куде има одма: трак чаша, трак пара! Инџинир, адвокат, апотекар, лекар, такој нешто. Куде ћу ја да му писујем књиге и да му мислим на именице, заменице, падежи и друге заврзламе, кад смо ми научили да се фрљамо сас падежи. Он ми нуди његове књиге, а ја му кажем: добро, ја ћу ти ги купим, али ако можеш ти за мене да ги прочиташ, а ја немам к'д. Ене, имам пун орман књиге, али још гим несам ни лисје исекја. Мене ми сељаци замутив мозак сас њино причање, па не знам куде ми је глава. Једва чекам да прилегнем, да се одморим. („Наша работа“, Ниш, 1925, стр. 5, 24, 27 и 28).

О својој комаду, из кога смо монтирали предње фрагменте, Сретен Динић је написао: „Својим специјалним изразима и гипким акцентима, необично привлачан и подесан за локалне и интимне лакардије, **лесковачки говор** осваја свакога ко се с њим сроди, и чини типичним како домороце, тако и досељенике. Која више, која мање, у овоме се нарочито истичу поједине личности без обзира на то јесу ли школоване или не, и оне се у говору служе са два наречја, једним правилним за обичне прилике, а другим **лесковачким** за своје лично задовољство и „тесно друштво“, у слободним часовима и доколицама. „Наша работа“ је позајмљена из те свакодневне лесковачке лакардије, која је стварно и изазвала овај комад“ („Наша работа“, стр. 53).

Поред романа „Препорођај“, Динић је дао и једну збирку приповедака о људима свога краја под насловом „Мој завичај“ (1926. г.). Ово дело у књижевном погледу стоји знатно изнад његовог романа и по захвату типова и сељачке психологије Динић се може сматрати претечом Душана Радића и Добрице Ћосића, иако ови, можда, за Динићеву књигу нису ни знали.

У „Мом завичају“ Динић је изнео неколико слика онога краја у коме је поникао и провео најбоље године свога стварања. У тим сликама највише су дошле до изражаја пишчеве успомене из детињства. У њима је причање просто, лако, без описа природе и друштвених стања, без медитација, сем ако то нису наравоученија при крају приповетке. Али, иако се ту све износи у брзом причању, без нарочитог развијања и ширине, Динићева захватања су ипак изнета довољно сликовито, исказана свежим, крепким народским језиком и фразом, уз честу употребу провинцијализама, и читав ток сваке приче добро усклађен, могло би се рећи чак и вешто компонован. Уколико у другим својим списима није увек знао где шта да стави, утолико се у овим белетристичким, у којима је изнео свет реалан и примитиван, добро сналазио; и да је имао више амбиција и стрпљења, могао је у њима да постигне и боље резултате.

Ево кратке садржине појединих прича.

Прва и најдужа зове се „Све због печата“. Она говори о приликама у Динићевом родном селу од времена пре српско-турских ратова па све до убиства последњег Обреновића, о једној групи млађих сељака који су, док један од њих није постао председник општине, били врло присни, а потом се поделили у два табора. Њихове размирице је нарочито заострила појава политичких странака, најпре „леберала“ и напредњака, а потом и „некаквих радикалаца“, „народних људи“, „који се спремају да поотимају сва звања у земљи, па да предаду гољама. Гоља да буде кмет, гоља капетан, гоља начелник, гоља посланик, гоља све“. Међу противницима је настала сурова борба за власт коју је оличавао месингани печат; припрема-

ла се и тимочка буна и најзад радикали дошли на власт, али је и несигурност на селу и друмовима постала још већа. Председник општине, Деја, који је као опозиционер другима припремао убиства, и сам је постао жртва једне такве заседе. А уочи тога „поче да звера и да се трза усред подне, каогод у сну. Нигде ноћу не тумара. За сунца излази из куће, за сунца долази. . . А кад носи порез у чаршију, он опаше реденик, подупре се на острогушу у кочијама, па нек стегне петљу кој ће да стане пред њега! Иначе му лево око готово за нишан“. Али ни то му није помогло. Као пишчева драматизација, ова ствар је приказивана на неким позорницама по унутрашњости.

У причи „Берам“ свекрва још првог јутра на свадби приговара снахи Ђурђији да јој кошуља није била како треба, а ова на то свекрви да ни њен син није био „како треба“. Тако су од првог дана стале на ратну ногу, док снаха није „средила“ свекрву па за њом и свекра, а муж јој се пропије и једног јутра смрзнут осване крај плота. Ђерку ове зле жене, кује, кучке, затражи први комшија, али га Ђурђа одбије. Њему се ипак указа прилика да је на то принуди: не хтеде да је ослободи из ђерма (клопке) у који се беше ухватила све док му није обећала кћер за жену.

У причи „Исповести“ млади свештеник долази у село за капелана старом попу развратнику, који га нерадо прими и једне ноћи, знајући да ће ту млади поп да прође, појави се испод ћуприје огрнут белим чаршавом. Али млади се „брзо свуља низ коња, закачи му узду за један суварак, па ишчупа колац и потрчи за „сатаном“, када већ беше умакла под ћуприју. Брзо је напипа у мраку, па опали коцем уздуж и низдуж. — Не, уби ме! раздера се поп-Јеврем што игда може. — А, ти ли си та „сатана“ што плашиш људима коње? викну поп-Микица ознојен, па опали још два три пута, те га састави са земљом“.

Сирота Миља, из приче „Чума“, мала као чигра, била је „главна“ у сваком друштву девојака, на свакој свадби. Сељаци су је из севапа удали, али јој младожења са венчања побегне — због њених бркова. После се ипак привенчао с њом, па брак неко време био срећан, па несрећан због немања деце, па опет срећан кад им се роди дете, па опет несрећан — кад дете умре. Он се пропије, она посрне, постане подводачица — „чума“, најми мужу убицу, он сазна, пребије ју, она остане саката, па удова, па се после и она пропије и цркне као скот.

И писац даје наравоученије:

„— Тако бива са сваким оним кога сокак васпитава, и кад на сокаку више проводи него код своје куће“.

У наредној причи описује се један бал на селу (приредили га учитељ и поп), започет узалудним покушајем да се из кафане истерају пијанице (пијанцуре, џиброње), настављен свађама за време поповог говора и ђачког декламовања, а завршен разбијањем столова, столица и прозора („Бал на селу“).

„Дипломата у бурдуељу“ је прича о човеку који би по својој „памети могао бити судија“, а по својој гуши — „устабаша над свима гушавцима“. И нико да се на њега сажали. „Терају ти њега кметови

на кулук, као последњу цукелу'. А кад му једном прекипе, рече: „Е, баш да ми не заповедају више!“ Па се диже у шуму и направи себи колибу, да се једанпут кметовима макне с очију!“

И тако поче да живи као пустињак. „Ако га посети који чобанин, он се с њим слатко поразговара. Исприча му приче“ почев од најстарије историје па све до првог српско-турског рата, у коме је допао ропства.

„Ето, то је наш дипломата у бурдељу, који је кулучио Турцима, ратовао, разговарао с пашом и генералима, а кад је дошао из рата, општина је донела решење: „Пошто Мијушко не плаћа никакав порез то да кулучи у општини где се год одреди“.

Из предговора се види да су све приче написане још првих година Динићевог списатељског рада. У њима је, каже он, „отисак истинског живота који их је дао“, живота у једном селу јастребачког подгорја, пишчевог завичаја. „И чини ми се да тај завичај у мојим успоменама изгледа много већи од овога што га сад гледам. Јер нема више **Деје** да „зја“ кроза село и да се свађа с кметовима. Нема више **Лаке** да руча бар у три куће о једној слави. Нема више **Миље** да води прву реч на свадбама на свој начин. Нема више **Мијушка** да прича о ратовима и старим народима. Нема више ни **поп-Јеврема** да чита његове исповести“.

*

Српска краљевска академија издала је 1926. г. Динићев спис „Како да сами себе васпитамо и култивишемо“. Он се састоји из два дела: у првом су чланци, а у другом поучне приче. У чланцима су обрађиване теме које се тичу разних аспеката за постизање циља о коме говори сам наслов дела, а у причама на сликовит начин вариране одговарајуће теме за постизање истог циља.

У следећим редовима изнећемо поједина места из чланака и прича ове **Динићеве књиге**.

Уместо предговора, дата је прича „Књига је проговорила“. Писац је, каже се у њој, морао да употреби силну аргументацију да би убедио неког богаташа да купи књигу „Да човек дуже живи“, да би купац, пошто је књигу прочитао, признао да му је та књига показала врло много.

(1) Говорећи о васпитању уопште, Динић каже: „Историја нам је показала да оно што је било уљудно пре пет хиљада година уљудно је и данас. Оно што је уљудно код нас уљудно је и код других народа... Има извесних уобичајених правила која је човечанство толико векова створило и преносило с човека на човека, с колена на колена, с нације на нацију“.

(2) На питање да ли је могуће васпитање, писац одговара: „Човек је успео да укроти лава, тигра, мајмуна; извежбао да раде људске послове: медведа да игра, слона да му служи као домаћа стока, змију и крокодила да гледају у њему свог пријатеља... Па кад може да васпита несвесна жива бића, зашто не би себе васпитао?“

(3) О личном васпитању Динић каже: „Потпуно васпитана човека нема, као што ни савршено лепог нема, ни доброг... Али људи треба да се труде да буду савршени и тиме су много ближи савршенству“.

(4) Што се тиче васпитних фактора, „човек је биће на које утичу три чиниоца: **породица, школа и друштво**“.

(5) Али, наведеним факторима додаје још један. „Сви су упрли очи у **кућу, школу и друштво** и свакога другог криве за своје рђаво васпитање само не **себе**. Нема сумње да родитељи носе највећи део одговорности за рђаво васпитање деце. Велики део одговорности за рђаво васпитање носе и школе и друштво. Али кад неко сам **неће** да живи, може ли му неко помоћи?“ „Треба човек и сам да има нешто да **осети, да разуме, да схвати, да сачини**, те да помогне онима који га праве човеком... Зар човек не зна да поред куће, школе и друштва има још један **четврти** чинилац који утиче на његово васпитање, то је он **сам**.“

(6) Овде постоји и свој лични пут. „Од та три пута која нам израђују **кућа, школа и друштво** сваки човек израђује **себи и свој лични пут за живот** као резултат тих путева. Очеvidно је да те путеве сви људи не праве једнаке... Зар нечији цомбав и неуглађен пут није нама готово огледало да ми не правимо такав пут?... Пошто нам живот показује много више **лоших** примера васпитања него ли добрих, по њима ћемо најбоље видети којим путем ми треба да идемо... Израда личнога пута почиње од онога дана када дете **осети само себе** у животу, кад први пут почне да ствара поступке и да **само суди о њима**... Кад људи крче пут, они уклањају велико камење, на мало и не обраћају пажњу. Али често пута један ками-чак преврне кола“.

(7) Ситнице често могу бити кобне. Узмимо напр. дете које је навикло на бонбоне. „Кад сваки пут нема новца оно тражи; кад не добије оно отплаче да би принудило мајку да му да. Кад ни тада не добије, оно украде. Кад дођу гости у кућу, оно тражи од њих. Кад нема где да украде у кући, оно краде ван куће, постане мали крадљивац и расте до апсе!“

(8) Мења се и однос родитеља и деце. Деца „што више јачају и сазревају за живот, све се више отресају свега око себе, па и родитеља. Поуздају се више сама у себе. И то је добро. Али у томе изгубе мерило, **прецене** себе, изгубе сваку границу и обзире према свакоме па и према својим родитељима. Почињу да се мрште на све па и на родитеље“.

(9) Динић не испушта из вида ни однос старих и младих уопште. Стар човек „привири у један купе где сеђаху неколико младића и где имађаше места још за 2—3 особе. „Нема, чича, места, нема!“ повикаше младићи и просто га изјурише напоље“. „Васпитани би младићи, и кад не би било места, уступили своје место старцу“.

(10) Интересује га и питање свакодневних обизра. „Безобразни људи су неподношљиви у друштву. Они обескојавају живот другима својим неразвијеним поступцима“. Треба имати „**навике** на обзире. На сваком кораку у животу човеку се указује потреба за њих“.

(11) Исто тако природна отменост. „Није, дакле, узрок рђавог васпитања само незнање, него и **нехтење** и лични темперамент. . . По томе је васпитање уствари једна борба са природом. На пример: природа захтева да се човек протеже у друштву, учтивост га опомиње да то не може учинити”.

(12) О друштвеном васпитању. „Треба један претходни услов за васпитање, то је **хтење**. Треба једновремено савлађивати две тешкоће: **пристати** на васпитање и **васпитавати се**. А то је оно што човеку не може други дати, него **он сам**. . . У ствари и не постоји систематско друштвено васпитање. Али се људи ипак васпитавају међусобно случајно и нехотице. Сви су васпитачи и сви су васпитаници“.

(13) Човек сам себи као васпитач. „Зато и јесте циљ васпитања да човек научи да **уме победити самог себе** и да живот цени по његовој **суштини** а не по својим прохтевима“. . . „Не може се живот сав испитати унапред и сва правила живота набројати, али се може наћи **кључ** — **азбука** за читање и разумевање живота; на пример:

1. Сваки човек има право на живот, али нема право да својим животом отежава живот другима.

2. Просвећеност и васпитање нису једно исто, али се допуњују. Просвећеност је средство за васпитање. Књига је средство за просвећеност. А живот је средство и за просвећеност и за васпитање“.

(14) О култури и васпитању Динић каже: „Чим се човек оствестио из дивљачког стања и направио себи први заклон од непогода, знак је да се одао култури. . . Сви проналасци, све творевине, сав рад људски циљали су томе да човеку олакшају живот. . . Према томе, култура је победа природе, као што је васпитање победа самога човека. Ко успе да што пре себе савлада, постао је васпитан човек. Ко ради на култури постао је културан човек. . . Тачна се граница не зна између културе и васпитања. Те две чињенице се међусобно допуњују. Радећи на култури човек се култивише. А онај који се култивише, он се и васпитава. . . Култура побеђује природу, а васпитање човека“.

(15) На тему култура и нација, писац каже: „Народна одбрана није само пушка и топ, има још једно моћно оружје за одбрану, то је култура“. Турци „нас нису могли претопити за пуних 500 година, само зато што смо били културнији од њих. . . Култура је, дакле, једна од најмоћнијих одбрана народних“.

(16) У претпоследњем чланку реч је о културним готованима. „Прави се школа у селу. Сви вичу: треба нам школа. Али кад требаше донети камење и греде, изађе једна трећина и донесе и подиже школу, а оне две трећине гледаше све то из прикрајка и привукоше се у готову школу. Ни срама ни образа што нису ту ништа привредили“.

(17) О васпитним и културним херојима. „Херој може бити и онај који лепо васпита: сина, кћер, брата, пријатеља и сваког оног који пристане да се васпитава“. „Кратковидост је такође једна велика сметња култури и васпитању. . . Ко има стрпљења да сачека

успех, он је победилац. Ко клоне пред првим неуспехом, он је слаботиња. Јер коме се није десило у животу да се спотакне успут, па да се опет дигне и продужи пут. Само онај који није никад ништа радио не зна за неуспех... Само се из великих напора рађају хероји“.

У другом делу књиге има 19 поучних прича; то су:

Три брата (Јуче, Данас и Сутра), Недовршена деоба („... али памет не поделисмо“), Организација живота („...и ми ћемо вечито бити дошљаци, ако ништа не створимо“), Чичак („продајем ја бостан и узимамам паре, а они и даље пију“), Млади готовани (испропадали кроз Албанију), Најбоља препорука („Трећа је склонила столицу с пута, пришла мени, поздравила се и дала ми столицу да седнем“), Највећи мираз („Иако није лепа, иако није богата, ако је само добра, ми ћемо опет бити срећни“), Судбоносна игла („Прекиде се један ремник на аму“, због тога „два сата је стајала на путу једна свадба“), Најтежи занат („Ништа човека не замара више као нерад“), Највећа клетва (Човек не може без друштва, зато треба из самога себе уклонити оно што смета човеку да живи у друштву), Капитал са доживотном рентом (вера, а њен интерес — спокојство), Осигурање живота („Није богатство него рад“), Друштвена солидарност („Сви ми због онога што привређујемо један другом требамо“), Највећи неимар (природа — Бог), Рак и човек („Човечанство несумњиво иде напред, али је несумњиво да иде много и назад“: руши оно што је муком створено), Нема власти („У нашој земљи ради власт а не народ, — а у мојој ради народ, а не власт“), У дванаестом часу (насуо баруштину у свом дворишту), Шта вреди писати књиге („О нама чак и у новинама пише“ — да смо најгоре село), Вечити младић („А наш слатки рад баш је удешен за здравље. Он не везује човека само за један посао целог века као фабричког радника...“).

О овим Динићевим поучним или популарним причама, као и о другим његовим причама те врсте, могло би се рећи толико да је он у њих уносио искуство, запажања, погледе и идеје васпитача и просветитеља, и да их је испричао духовито и лепо, често са дозом хумора и сатире. Све у циљу да људе начини бољим, разумнијим, културнијим, да би се једни према другима односили човечно, а не дивље. Али, иако у првом реду иде за пропагирањем својих и општих просветитељских и васпитачких мисли и порука, Динић је занимљив и у причама за народ. Он је и у њима довољно реалан и конкретан, и често даје добре слике и типове наше сеоске или варошке средине.

*

Под насловом „Погибија проте Аврама О. Јовановића, пароха великошиљеговачког“ појавила се 1926. г. у Нишу књижица Срете-на Динића и Александра Андрејевића.

У свом чланку Динић износи занимљиве податке из живота једног необичног свештеника и одаје му признање за своје духовно и морално формирање и за допринос великим успесима постигнутим на народним пословима.

Из Динићевог чланка наводимо следећа места:

„Није то само што је он био добар свештеник, него је он био и један прави вођа народни, културни организатор и душа свега села“... „Са те стране и ја лично много дугујем проти Авраму. Благодарехи тој околности што сам се родио у В. Шиљеовцу, где је он поповао, и што сам најбоље године свога живота и рада провео заједно с њим, ја за многе своје успехе у раду имам нарочито њему да благодарим. Јер је он био мој саветодавац и утешитељ, који ме је сваки даном богатио својим великим искуством, упућивао како да радим, а у тешким часовима храбрио и уздизао духовно и морално, те никада нисам у животу посустао ни посрнуо. Многе манире и лепе особине из његовог карактера ја сам присвојио и формално се угледао на њега, те ми је то после у животу служило као један компас у раду за напредак у мојој струци. Вавек па и данас кад ми год дође тежак тренутак у животу, мени изађе његова слика пред очи, његове речи, савети и разлози, и ја се брзо умирим, одредим и решим пут којим треба да идем... Као такав заслужио је да га не заборавимо ни ја ни његови парохијани. Са тим, блаженим успоменама и благодарностима према њему приносим ово неколико редака његовим светлим сенима и оним Шиљеовчанима који заједно с њим изгибоше од зверских Бугара фебруара и марта 1917. год.“

За овим следује биографија проте Аврама. Рођен је 1843. г. у Левчу, богословију свршио у Београду 1867. г., за народног посланика изабран 1875. г., „и то не као партизан, него као једна популарна личност у срцу расинском“. „Сваки му је добар и поштен домаћин био мио и драг, свакога поучио и свакога скарао кад погрешни пут“. „Чим је дошао у ово село одмах је бацио око на људе и прилике у њему, као један стратег, и све људе који нешто вреде прибранио је око себе и почео са њима да ради на бољитку села“.

Динић наставља:

„... Кад сам ја дошао у В. Шиљеовац за учитеља 1900. г., он ме прихвата за руку и наставља рад са мном у пуном жеку како то бива у младим годинама. Оснујемо земљорадничку задругу, којој се он ставља на чело, и са једним напорним радом доживљујемо чак и њен десетогодишњи јубилеј 1910. године. Чини ми то задовољство да ово напоменем у години кад та задруга пуни 25 година свога рада. Када сам ја пошао из Шиљеовца на ново опредељење 1913. год. он ме је родитељски испратио и пожелео успех и даље у раду. Још један пут смо се видели на св. Аранђела 13. јула 1914. год. када сам ја дошао као домаћин и колачар црквене славе. Али тада је већ била објављена мобилизација, и ми нисмо знали како смо ту славу прославили...“

О погибији проте Аврама Динић пише:

„... Док су били Аустријанци у Шиљеовцу није се осећала опасност, бар за живот нејачи. Али чим су дошли Бугари — настали су црни дани. Године 1917. кад је талас народних покрета под Костом Пећанцем допро и до Шиљеовца, прота Аврам није могао

остати равнодушан. Пред сакупљеним усташама, у дворишту школе Шиљеговачке, он је одржао један говор (последњи у животу), скренувши им пажњу да устанак није лак посао и да на томе или треба истрајати или не почињати. Усташама раздрагани и одушевљени повели су коло да играју.

„После само неколико дана бугарска војска стигла је озго са Гаврановца и одмах почела да пали куће, убија и силује женску чељад. Страшни су ти дани били. Прота Аврам је само једва могао попадији да каже „збогом”, појахао коња и отишао ка селу Здравини. Тамо су га сусреле патроле аустријанске, ухватиле и спровеле у Крушевац”. Бугари су га примили на „часну” реч да му се ништа неће десити, а потом га спровели за Прћиловицу ноћу 28. јуна 1917. год. па га убили на алексиначком мосту и бацили у Мораву”.

„Док се то догађало на Алексиначкој Морави, дотле су друге хорде бугарске правиле дар-мар по моравским селима и низ Рибарску реку. Од Јастребца до Мојсиња ниједну кућу нису оставили неувцељену: свака кућа је искусила несрећу или убиством, или пљачком, или силовањем, или интернирањем хранитеља куће. У Рибарима, Зебици, Каонику и Ђунису стрељали су људе на гомиле... А најзлогласније је било стрељање у Канићевом Чаиру...” „Али се Бугари нису само тим задовољили, него су покупили најбоље људе из села, па чак и неке жене интернирали и остављали далеко у унутрашњости Бугарске на аргатовање, мучење и гладовање. Многи су изумирали тамо, јер нису могли издржати оно мучење и гладовање”.

Динић накнадно додаје и ово:

„Али још један пример: 12. јула 1914. године дошао сам био у Шиљеговац на позив покојног Душана Поповића, учитеља, који је остао био мене да замени, да му покажем шта ће још радити на културним пословима овога села. Дубоко у ноћ радили смо у канцеларији школској; кад наједанпут звечка нас заустави: мобилизација! Сутрадан посетили смо проту. Он изађе гологлав и невесео и рече: „Оде Србија до ђавола!”

Из чланка Ал. Андрејевића цитирамо следећа места којима се употпуњује лик проте Аврама:

„Срели смо се у животу први пут маја 1909. г., у царској лаври Наупари. Обојица смо се тамо нашли на службеном раду заједно са Савом поп-Јовиним из Макрешана. У томе послу прота нам је председавао. Он, свештенослужитељ мирскога реда, имао је дужност да законски истражује и утврђује дела свога у Христу брата, духовника Доротеја. Висока стаса, бистра ока и поштене душе, прота Аврам и тада је извршио своје дужности искрено и поштено. Али оно што је он по закону и души изрекао, није се свиђало онима који га у Наупару послаше.

„Ниси ти упућен тамо, да нама, као тужиоцима, кажеш да смо криви” — прекореше га тако власници.

„Ви од мене нисте могли ништа друго ни очекивати, него само истину и поштену одлуку. Ако истина и вас боли и ако вам та

одлука не годи, жалим. Желео сам од срца друкчији свршетак, али је цела ствар била сва против вас”.

Тако је говорио прота „тадањим властодршцима” у Београду, „куда беше позван да оде, да свој писани суд о Наупари и објашњава”.

Као народни посланик, кад је у Народној скупштини Србије расправљао о томе да ли ће се Србија оградити од устанка у Херцеговини „или га уважити и морално потпомагати, прота Аврам, прозван по азбучном реду први да се гласањем изјасни, гласао је, иако је био таксиран као присталица тадањег режима, против владине одлуке. Он је знао да су у овоме питању Бог и право на страни народа, предвиђао је више успеха од рата него ли од изјава и, дубоко убеђен у то, гласао је: „ја сам за рат!” „...И питали су га и он им је објашњавао: „Мене је у скупштину послао мој народ, да радим за Србе, а не за Турке. Ја сам из љубави према народу постао посланик и само из љубави према њему примио сам се да и његове послове отправљам. А тај мој народ да је од некуд сам овде, он се не би ни дизао на гласање, него на оружје. Ако ми не дате да овако изражавам вољу свога народа, ја ћу положити посланичку оставку и вратићу се у свој народ, а ви остајте и гласањем ослобођавајте Србију”.

Андрејевић, на крају, каже:

„Он је народу био: вероучитељ и свештенопослужитељ; и саветодавалац и зајмодавац, али зајмодавац без лихве и без рока. У таквим приликама увек би говорио : „Врати колико си и добио кад имаш. Не будеш ли имао, ником-ништа!” „И зато је био народу много више него пастир добри“.

Две године после предњег дела, Динић је објавио још једну ствар која се односи на његов завичај за време првог светског рата. То је „Мајчин аманет” (Београд, 1928. г.), у ствари спев у шест делова (I—VI), у деветерцу.

Тешко болесна Невена прича свом синчићу Стојану историју његовог рода, историју славних Станића из села Бојинца. „Девет их је кућа имало, како која боља од бољих”. „Све заједно као кошнице, по некол’ко зграда у двору, и разнога доба чељади, не можеш их све набројати ни имена сва изређати. Људи кршни као брегови, жене хитре као кошуте, а дечади као гроздови“. Али дође 1914. година, „гласник стиже, абер донесе: рат са Швабом и са Маџаром, да све иде што је обвезник”. И Станићи редом сви изгинуше. Невена је остала са првим сином Стојаном од 12 година и са овим другим „под пасом”. Први је избегао са војском (дала му дукат), дошли Германи и Бугари, па се родио и други Стојан. 1917. г. Бугари запалили село и убили 203 душе. „Оружија, мамката српска! Ви скривате српске комите!” „Кад побише све што нађоше, тад све куће ватри дадоше”. Сељаци, пошто посахрањиваше мртваце, прихватише Невену и њено дете. После је дошло ослобођење, а кад је прошло још неколико година, дошао је и онај први Стојан, који се повлачио са

војском кроз Албанију, где је био неколико дана заробљен од Арнаута, потом са децом на једној лађи био од Аустријанаца одведен у Боку Которску, па одатле отишао на Корзику, а са ове у град Бигор, „на граници земље Шпаније”. Из Француске у Енглеску. „Два језика мајко научих”. „Научих се и да зарадим, да никоме нисам на сметњи”. Невена је умрла, а браћа, два Стојана, насташе „да обнове село Бојинце и честито име Станића”. „И пропоја песма к’о и пре и заигра коло к’о и пре”.

Тако се завршава ова „прича из ратних дана” у којој је писац дао и одисеју свог најстаријег сина Душана.

У октобру 1927. г. Лесковчани су прославили пола века свога ослобођења од Турака. У вези са том прославом издата је „Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца” (Лесковац, 1928) коју су уредили били Ср. Динић и Драгутин Тодоровић. Поред описа прославе и неколико већих и мањих чланака који се тичу историје Лесковца, његове трговине, индустрије, банкарства итд., и потичу од разних аутора, у књизи је објављен и Динићев чланак „Лесковац у прошлости”, који садржи „још и разлагања о историјско-географском појму Дубочице, нешто података о топографији Лесковца, о црквеним, национално-политичким и просветним приликама Лесковца до 1877. године, а пре тога историју одбране Лесковца и околине под Скобаљићем, па кратак преглед догађаја око Лесковца и Власотинца у 1809. и 1841. г., за овим неколико одломака из књиге Јосифа Х. Костића о ослобођењу Лесковца 1877. г., и, најзад, Динићеве перспективе Лесковца за будућност”.²

Године 1928. Динић покреће лист „Народни просветитељ”, који је неко време био орган учитељског друштва среза лесковачког. Часопис је излазио шест година (1928—1933) и за све време се залагао за народно просвећивање и његову организацију, постигавши и то да дође до оснивања Савеза народних просветитеља који је имао да обухвати све интелектуалце спремне да раде на народном просвећивању.

Одмах по изласку прва два броја овог листа ја сам у једном приказу о њему рекао и ово:

„Прва уредникова реч констатује да је наш народ непросвећен; да је неписмен сваки други човек (ми држимо да је проценат неписмених много већи); да се на селу много пије и коцка; да се у Народној скупштини посланици грде и туку, итд. Све је то тачно и жалосно. Ми се ту са уредником потпуно слажемо, и очекујемо мере којима би се то зло могло уклонити. Али њих на овом месту, које треба да буде програм листа, уопште нема. Наместо њих он каже да ће један од главних задатака овога листа бити „тумачење и популаризација васпитних наука и разрађивање појединих васпитних питања”.

² Види: Из нашег Менчестра, стр. 60.

Сретен Динић са члановима уређивачког одбора
„Лесковачког гласника“ 1927.

Динић са члановима великошиљеговачке земљ. задруге 1934.

Затим потпуно напушта народно просвећивање и почиње оперисати са народним васпитањем, али се у суштину тога васпитања никако не упушта. И тако нам није дато ништа ближе, ништа конкретније из програма „Народног просветитеља”. Нисмо нашли оно што је најглавније, нисмо нашли средства помоћу којих ће се постићи циљ, а то је народна просвећеност.

Иначе, у чланку Сретена Динића има врло интересантних констатација. На једном месту, на пример, он каже: „Дају се народу знања од сваке врсте. У том смо, може се рећи, толико одмакли, да данас и сељаци знају шта значе речи: алкохол, култура, хигијена, политика, агрономија итд. А прилично школовани људи не знају шта значи реч педагогија. То значи да смо ми на свима пољима много више урадили него ли на пољу народног васпитања”. (Овде Динић мисли на познавање принципа педагогије). А пре тога читамо: „Човек може и не знати из других области наука, од тога се неће сваки пут застидети. Али кад се у друштву покаже невоспитан (и овде Динић мисли на педагогију), то му не служи за углед”.

Није никаква добит што понеки сељак зна шта значе горе побројане речи нити је велика несрећа ако неки школован човек не зна шта значи реч педагогија, или чак ако му недостаје васпитање како га Динић схвата. Нама се чини да више вреди и да је потребно убедити широке народне масе у штетност алкохола; изнети им пред очи сву страхоту нехигијенских услова у којима живе; радноме народу, нарочито нашем земљораднику, показати нове методе рационалног култивисања земље, отворити му очи о штетности партијског интригирања и створити код њега културне потребе увођењем и на селу културних тековина савременог човечанства...

Не може се искоренити зло ако се не зна у чему се оно састоји; а кад се то зна, треба изабрати погодна средства.

Ново време захтева и нове методе рада. Не помаже ту само причање; потребна су дела. Треба сићи у народ, свестрано упознати његов живот, указати на све заблуде којима је прожет, и старом животу претпоставити један нов, здрав и снажан, са више рационалнога у себи. Треба извршити многе организације, културне и економске, које ће бити оруђа новог живота. Али пре свега васпитати произвођача. Треба уклонити старе методе и навике у производњи, оживети дух узајамности, створити привредне организације, омогућити спрег највеће снаге народне.

У листу има још неколико краћих чланака и један низ безначајних написа и бележака.

Ако се хоће да се његово излагање не заустави на 2. и 3. броју, ми смо мишљења да листу треба одмах дати правац; треба га обогатити интересантнијим чланцима и наћи озбиљнији и шири кадар сарадника. (Једна ствар јако пада у очи: сем уредниковог у листу

нема ни један чланак од учитеља среза лесковачког, тј. из пера оних који су га покренули“).⁹

Много доцније, Сергије Димитријевић је дао приказ и оцену целокупног комплета „Народног просветитеља“, и том приликом, поред осталог, написао:

„Док се у почетку појављују чланци о стручним педагошким проблемима и студије из историје педагогије, мало по мало часопис напушта ту линију. Он се све више оријентише на верско-морална питања, афоризме и савете, Видовићев етички покрет, задружну идеологију и сл. Он се све више приближује просветитељској линији Ж. О. Дачића, с том разликом што је Дачић деловао у народу ширећи пољопривредна и здравствена знања, док се у овом часопису просветитељска акција своди на некакво морално деловање на саме просветитеље. Национална, верска и морална фразеологија истискује у знатној мери конкретну друштвено корисну делатност. Трезвењачка, вегетаријанска, задружна и просветитељска пропаганда нису у стању да покрију створену празнину.

Паралелно са добијањем те нове оријентације мења се и власништво листа...“¹⁰

Већ смо поменули Динићеву сарадњу у педагошко-књижевном листу „Учитељ“, органу Учитељског удружења. Али Динић је давао своје прилоге и другим књижевним листовима и часописима, какви су били „Босанска вила“, „Дело“, „Мисао“, „Идеје“, и многим дневним и периодичним политичким, популарним, патриотским, задругарским и стручним листовима, алманасима и часописима, као што су били: „Политика“, „Правда“, „Мали журнал“, „Вечерње новости“, „Штампа“, „Учитељски весник“, „Просветни гласник“, „Српско коло“, „Народне новине“, „Школски покрет“, „Мала Србадија“, „Ђачки напредак“, „Зорица“, „Светлост“, „Виноградарска задруга“, „Тежак“, „Млади задругар“, „Задружни календар“, „Здравље“, „Трезвеност“, „Здрављак“, „Народно здравље“, итд. Сем тога, Динићеви написи и чланци су се сретали и у неколиким црквеним гласилима.

Разноврсност састава објављених у побројаним листовима, — часописима и календарима свакако сведочи о Динићевој повеликој ангажованости и као публицисте, а да је и тај његов рад добио повољну оцену савременика показује свакако и једна свешчица, једно писмо београдских студената објављено 1910. г., у коме је Ср. Динић увршћен међу тадање признате педагоге и ђачке пријатеље.¹¹

•

У јеку политичке заоштрености после убиства Стјепана и Павла Радића у Народној скупштини 20. јуна 1928. г., Динићу се наметала мисао „да су учитељи испустили културну иницијативу и вођ-

⁹ Лесковачки привредник од 6. маја 1928. г.

Јако погођен мојим критичким приказом, Динић је реаговао једним исувише личним неадекватним одговором (в. „Лесковачки привредник“ од 13. маја 1928. г.)

¹⁰ Лесковачка енциклопедија, св. 1, стр. 26 и 27. Лесковац, 1954. г.

¹¹ Нешто мало о међусобном усавршавању. Писмо прво, по реду. Београд, 1910. г.

ство у народу и предали га на милост и немилост другима”, и да је крајње време да се врате народу и да му буду вође. О тој теми одржао је предавање на обласном збору подринских учитеља, које је објављено под насловом „Ко треба да буде путовођа нашег народа” („Шабац, 1928. г.). Динић сматра да су за културни рад учитеља села погоднија од вароши. . . „Јер док је учитељ на селу сам носилац својих иницијатива и метода за рад, дотле је он у вароши тек пети или десети по реду чинилац, поред осталих интелектуалаца”. Износећи шта све учитељ треба да ради у народу и какав учитељ не може бити вођа народни, Динић каже: „Не може бити вођа народни онај учитељ који мање зна од свога народа и кога догађаји носе, место да он њих носи”. „Збиља, срамота је да сељаци знају више шта се ради по свету него ли њихов учитељ”. Предавање је пуно идеја и примера који и данас могу бити поучни.

Динићева књига „Народни будилник” (Лесковац, 1931. г.) је читанка за народ, збирка многобројних прича, анегдота, писама, изрека итд., по садржини и идејама слична саставима из „Школе живота”, о томе како и шта ваља а како и шта не ваља радити. Поред чланчића или прича са напреднијим схватањима има их и који нису такви. Једна од бољих ствари носи наслов „Под своје”. Пензионерка Атанасија хоће да усвоји ћерчицу једног надничара. „—Она, ако буде паметна, код мене ће боље живети но код тебе, Шта има? Код мене нема велики калабалук. Нек захвати воде, па нек седи; нек опере судове, па нек седи; нек очисти кујну, па нек седи; нек опере собу, па нек седи. Док је овако мала нећу је терати да пере веш, али ће се поред мене учити. Кад научи прати, нека пере веш па нек седи; па нек опегла веш, па нек седи. И тако ће имати више код мене да седи него да ради.” После шест година бездушног искоришћавања, Љубичин отац је морао да води парницу за „ајлук” свог детета, „а госпођа Атанасија поче да се распитује по комшилуку за неко сирото девојче, које би опет узела под своје!”

Динић је објавио и ратну приповетку „На левој обали Мезе” (Лесковац, 1931. г.). То је кратка историја једног младог човека и његове жене који су ступили у брак на неколико дана пред сарајевски атентат. Он је отишао у рат, кад је наишао пегавац он се разболео, она отишла да га негује, после се са бугарске границе повлачи кроз Албанију, болестан се нашао у Марсељу, чувао се да не падне у канџе какве жене, па опет боловао и туговао за женом и дететом. И „један црв му нагризао душу и срце”: „млада и лепа жена остала под непријатељем, сама са својом мајком”. Вра-

тио се на Крф, али ни отуда није могао да добије везу са женом. Без изгледа да ће се рат икад завршити (на западном фронту рововски рат се није кретао с мртве тачке, и Милану је давно досадио свакодневни извештај: „На левој обали Мезе ништа ново”), тражио је да иде на Солунски фронт, „како би био међу првима када се буде улазило у Србију“. Али кад је, после Кајмакчалана, и тамо „настало затишје на фронту, он је поново пао у меланхолију”. Није могао да дочека крај рата, извршио је самоубиство. А једина жена о којој се у његовом месту „ништа ружно није чуло, за време окупације, била је његова жена”. Читаву историју Миланову испричао је један бањски гост другоме док су седели на клупи и гледали како Миланова жена Вера, у црнини и са дететом поред себе, чека у реду за воду.

Иако у старинском оквиру и наивна и местимично површна, ова приповетка је могла бити добра основа за шире захватање из ратних прилика и за дубљу обраду захваћеног и појединих ликова, да је Динић, који је и за ову врсту посла имао довољно и смисла и способности, више полагао на белетристичке творевине.

Динић је издао посебну књижицу о Михаилу Аврамовићу, творцу српског земљорадничког задругарства. Његов „Михаило Аврамовић“ (Лесковац, 1931. г.) говори о човеку око кога се, у своје време, „окретала сва чисто културна народна интелигенција и црпела инспирације од њега за свој рад, почевши од учитеља и свештеника па до највиших интелектуалаца.“ Аврамовић је истакао не само нову тезу „о сељаку као привредној и социјалној чињеници“, него је подигао и углед учитеља кога су „крути капетански ставови“ и „укочени званични ревизорски испити“ чинили „пред светом мањим од маковог зрна“. Као најважнији услов за успех задруге Аврамовић је истицао човека: „Прво ми човека дајте па онда све друго. Ко није морално чист, не може с нама“. Економско стање српског сељака у време појаве Михаила Аврамовића било је тешко: „Сељак је, каже Динић, и даље био остављен милости и немилости бездушних приватних лихвара и зеленаша, тонуо у дугове и све више пропадао. Изгледало је једно време да ће сва зиратна земља прећи у руке неколиких богаташа. Ту њихову беду повећавала је и та околност што су се у том времену нагло распадале породичне задруге (1860—1900). Остављен сам себи, земљорадник, без довољно радне снаге и капитала у земљи, стоци и справама, са минималном производњом, рђавим ценама својих производа, а већим издацима, он је био у свако доба готов плен бездушних интерезија.“ У задругарству је стално било ангажовано 4—500 учитеља, а за неколико година кроз њега прошло око 5000 учитеља и свештеника, те је сељак, откако је почео да улази у земљорадничке задруге „почео систематски и у масама да се просвећује и чита књиге.“ Динић сматра да је „задругарство у нас избавило село и сељаке од изолованости социјалне и духовне, која је од вајкада била болна страна села, и створило везе које су му дале нови живот и нове наде.“ Али, иако је задругарство дошло народу „као мана с неба“, наишло је на велике противнике, чак и међу онима којима је могло би-

ти од користи. „Без борбе са противницима није било ни једнога дана.“

Аврамовић је био присталица малог поседа. Он је и задружни писац. Списак главних дела његових, његова биографија уопште и његов политички рад, такође чине састав ове Динићеве књижице.

Динић у време свог јубилеја 1935.

Динић је био и религиозан човек, али је на веру гледао као на средство за оплемењавање душе па и њу користио у својим излагањима о народном просвећивању. Сматрајући Исуса Христа као „првог покретача и оснивача широког народног просвећивања и изградитеља нове човечије душе“, Динић је о тој теми држао и предавања на народним универзитетима и објавио посебну књигу „Исус Христос као народни просветитељ“. (Лесковац, 1933. г.). Поред осталог, Динић у њој каже да би требало обрадити васпитну и просветну страну Христове науке, пошто „данас цела наша педагогија, етика и морална дијететика, социологија, па чак и превентивна хигијена, не само што воде своје порекло од Исуса Христа, него се у појединим моментима толико подударују с њим да се ни у чему не разликују од онога што је он истакао и подвукао за живот људски.“ Сумирајући своје предавање, он при крају, у 14 тачака, даје резиме онога „шта би ствар васпитања добила кад би Христова педагогија ушла у већу употребу него што се то данас чини.“

„Сагоревање омладине“ (Лесковац, 1934. г.) је збирка предавања и чланака са темама о васпитању омладине. Пре свега о фаталном утицају улице и рђавог друштва на васпитање деце. Да би се томе злу стало на пут, треба се ослободити грандоманије, тј. да би се приступило „поправљању васпитања“ не треба чекати „велике институције и скупоцене инвестиције“, и не треба се негативно односити према „добрим васпитним примерима“, већ треба одати

поштовање врлини коју поједини младићи покажу. „Несвесно се дакле иде на руку пороцима и зато проценат пропадајуће омладине расте а не опада.“ Динић нарочито истиче: „родитељ мора знати у свако време и до ситница где се његово дете задржава и како се креће.“ Развијајући, даље, питање тзв. уличне школе, залаже се за неопходан додир између учитеља и ђачког родитеља и за организацију грађана да се улично васпиатње деце учини позитивним, да постане један од најкрупнијих послова „данашњих“. У посебном чланку говори о бонвиванизму код омладине, о томе како родитељи кваре своју децу навикавајући их рано на провод и на сва могућа задовољства. „Такав један младић који је из живота исцрпео сва задовољства пре времена и који је прво био размажено дете, па онда охол, занет и уображен, бонвиван, сад је постао нервозан, осорљив и неподношљив у друштву, неспособан за рад.“ Кад ступи у државну службу постаје „канцеларијски бирократа од кога пати цела државна функција“; а није далеко ни од корупције, јер се без великог новца њихов „ноблески“ живот не може ни замислити.

Књига третира и друга питања сагоревања, пропадања омладине, говори о улози родитеља да се то предупреди, и о том како „и сама деца могу себе да изведу на пут, ако су способна да се самодисциплинују“, итд.

Динић је, у вези са оним што је напред речено, 1934. године објавио књигу „За организацију народног просвећивања“, којој предговор чини чланак „Шта смо хтели“ испод кога стоји „Савезу народних просветитеља“. Књига се бави питањем да ли народно просвећивање треба да буде индивидуално или колективно, износи историју народног просвећивања у Србији, у посебном чланку наводи резолуцију са једне учитељске скупштине на којој је констатовано да је спрема тадањих учитеља била испод нивоа тадашње науке; затим говори о оснивању Савеза народних просветитеља, о првом и другом његовом сабору, износи писмо уредника „Народног просветитеља“ за организацију народног просвећивања упућено Југослов. учит. удружењу. Све веће ствари у овој књизи написао је Сретен Динић, поред предњих и чланак „Циљеви и задаци Савеза народних просветитеља“, али је у књигу унео и краће саставе других аутора, као и неколико бележака о неким народним просветитељима на делу, итд.

Сретен Динић је умро у Лесковцу почетком августа 1949. год. после дуге и тешке болести. Поводом његове смрти, у „Нашој речи“ од 6. августа, под насловом „Умро је популарни јавни радник Сретен Динић“, објављен је краћи напис Аристомена Ристића, новинара и публицисте. Закључујући ову монографију о човеку који је својим дуготрајним присуством међу нама оставио позитивне трагове, из Ристићевог написав наводимо следеће речи:

„Смрт је ових дана изненада истргла из наше средине популарног писца Сретена Динића, доајена лесковачких јавних радника...

Иако болешљив и већ изнемогао, Сретен Динић је и после ослобођења активно учествовао у културном препороду и животу свога града. Живо се залагао за оснивање музеја града, чији је био први управник, и поклонио му драгоцен материјал, држао предавања, помагао рад Народног универзитета, био је члан и ревностан посетилац Литерарног клуба.

За време свог плодног педесетогодишњег јавног рада, Динић је неуморно радио на народном просвећивању, ширио задружну мисао и активно се борио против сујеверја и алкохолизма. Он је у основи био народни човек, и читав његов живот и рад, најпре као учитеља а потом као школског радника и пензионера, били су тесно повезани са народом, коме је остао веран до свог последњег даха“.

Библиографија посебно објављених радова Сретена Динића

У књизи „Народни просветитељ на својој бразди“, која је издата поводом прославе 40-годишњице просветног, културног, књижевног и новинарског рада Сретена Динића, објављена је и библиографија његових радова, али са недовољним подацима, а местимично и са погрешно означеним годинама објављивања појединих списа. Ови недостаци и погрешке исправљени су у ниже наведеном списку посебно објављених Динићевих књига.

О народним учитељима у Србији. Пожаревац, 1899.

Јеци и одједи. Песме. 1904—1905. год. Ниш, 1905.

Царство ракије. Издање друштва за школску хигијену. Београд, 1906.

О млекарству и млекарским задругама (у књизи „Три предавања из млекарства“). Београд, 1907.

Ево, шта да радимо. Јавно предавање. Београд, 1909.

Препоробај. Прештампано из „Земљорадничке задруге“. Београд, 1909.

Из царства мрака. Књига друга: **Царство судбине.** Народна медицина у причама. Београд, 1910.

Учитељ као културни радник. Прештампано из „Учитеља“. Београд, 1910.

Десет година Великошиљеговачке земљорадничке задруге. (1901—1910). Београд, 1910.

Познавање природе за III и IV разред (две књиге). Београд, 1910.

Из царства мрака. Књига трећа: **Царство лажне образованости.** Београд, 1913.

Зора. Календар за просту 1917. годину. Крф, 1917. (У публикацији нигде не стоји име њеног уредника).

Conference sur la Serbie. Polugny, 1917.

Бугарска зверства у врањском округу. Две књиге. Београд, 1921.

Мали путници. Збирка поучних састава за децу. Београд, 1921.

Мали пријатељи. Београд, 1921.

Српска војска и бежанија кроз Албанију и на Крфу, Лесковац 1922. Ратни путописи и забелешке.

Школска хигијена. Издање Министарства просвете, Београд, 1922.

Из царства мрака. Књига прва: **Царство ракије.** Друго издање, после учињених измена и прераде, Београд, 1922.

Школа живота. Васпитни савети једном младом човеку. Књига за народно просвећивање и васпитање. Лесковац, 1923.

Чаршија и култура. Књига за народно просвећивање. Београд, 1923.

Ратно сироче. Позоришна игра у пет слика (чинова). Саставили: Ср. Динић и Стеван Д. Живковић. Лесковац, 1924.

Косовски бој. Позоришна игра у седам слика за баке. По народним песмама удесно Ср. Динић. Лесковац, 1925.

Мој завичај. Сlike из сеоског живота. Београд, 1925.

Учитељ и земљорадничка задруга. Издање Савеза земљорадничких задруга. Београд, 1925.

Наша работа. Комад из лесковачког живота с певањем. Ниш, 1925.

Под маслинама на Крфу. Београд, 1926.

Како да сами себе васпитамо и култивишемо. Београд, 1926.

Погибија Аврама О. Јовановића, пароха великошиљеговачког. Ниш, 1926.

Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца. Уредили Сретен Динић и Драгутин Тодоровић. Лесковац, 1928.

Ко треба да буде путовођа нашег народа. Шабац, 1928.

Мајчин аманет. Прича из ратних дана (тј. спев у шест делова). Београд, 1928.

Народни просветитељ. Лист за народно просвећивање. Уредник: Сретен Динић. Лесковац, 1928—1933.

На левој обали Мезе. Најлепша ратна прича (у стварности). Лесковац, 1931.

Проглас уједињења. (1. дец. 1918. г.). Позоришни комад у једном чину с певањем. Лесковац, 1931.

Народни будилник. Књига за народ. Лесковац, 1931.

Михаило Аврамовић. Творац српског задругарства и народни просветитељ. Лесковац, 1931.

Здрављак. Шаљива песма у десетерцу о рату противу здравствене задруге „Здрављак“. Лесковац, 1932.

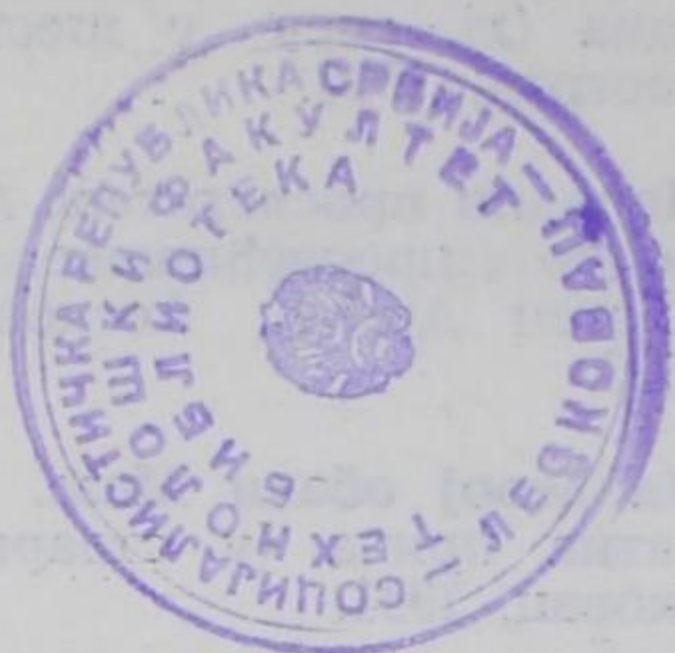
Шта треба да знам. Београд, 1933.
Исус Христос као народни просветитељ. Лесковац, 1933.

Сагоревање омладине. Предавања. Лесковац, 1934.

За организацију народног просвећивања. Лесковац, 1934.

Народни просветитељ на својој бразди. Споменица на прославу четрдесетогодишњице просветног, културног, књижевног и новинарског рада Сретена Динића, народног просветитеља, Лесковац, 1935—1940.

САДРЖАЈ

Реч унапред

Од рођења до свршетка школовања 9.

Динићево детињство и село у коме се родио 9 — Динић похађа гимназију у Крушевцу 10 — Ниш у време Динићевог школовања 11 — Загрејаност младог Сретена за наставу учитељске школе и равнодушност према социјалистичким струјањима 12 — Динићеви другови избацују кроз прозор управитеља школе, а министар искључује све ђаке и затвара школу 13 — Одисеја истераних учитељаца и Динићев кратки боравак у Манастиру св. Романа па упис у богословију и привремено учитељевање у Бивољу 14—15 — Динић даје завршне испите у Учитељској школи у Алексинцу 15.

Учитељевање и други рад у Кладушници и Великом Шиљеговцу (1900—1913) 17.

Динићево постављење за учитеља у Кладушници крај Кладова 17 — Прве године горког разочарења и прегнућа у школи и ван ње 18 — Динићева прва дела: „О народним учитељима“ и „Косовски бој“ 20 — Са премештајем у Велики Шиљеговац настају године најплодније Динићеве делатности у задругарству и на његовом пропагирању 22 — Динићева приповетка „Препоробај“ апотеза задругарства 30 — „Јеци и одјеци“, збирка песама 33 — Расправа „Учитељ као културни радник“ 40 — Предавање „Ево шта да радимо“ 42 — Из царства мрака: „Царство ракије“, „Царство судбине“ и „Царство лажне образованости“ 45.

Служба и остале делатности у Лесковцу до смрти (1913—1949) 50.

Лесковац у време балканских ратова 50 — Повлачење из Србије 1915. г., боравак на Крфу и у Француској, и дела о томе: „Српска војска и бежанија кроз Албанију и на Крфу“, „На Виду“ и Conference sur la Serbie 51 — Повратак у Србију, обнова школа и организовање наставе у срезовима лесковачком и власотиначком, рад на збрињавању чланова породица и деце пострадалих у рату 52 — „Ратно сироче“, комад у стиховима са преко 80 мелодија по народним мотивима 54 — Комад у два чина „Под маслинама на Крфу“ 55 — Комад у једном чину „Проглас уједињења“, 55 — Две књиге о злочинима окупатора: „Бугарска зверства у врањском округу“ 56 — „Збирка поучних састава за децу „Мали путници“ 56 — Још једна књига за народно просвећивање: „Школа живота“ 58 — Збирка предавања и чланак „Чаршија и култура“ 58—61 — Динић као уредник недељног листа „Лесковачки гласник“ и оснивач Народне универзитета, Градског позоришта и Народне књижнице 62 — Спев „Здрављак“ и комад из лесковачког живота „Наша работа“ 63 — Збирка приповедака „Мој завичај“ 66 — Збирка чланака и прича „Како да сами

себе васпитамо и култивишемо“ 68 — Чланак „Погибија проте Аврама О. Јовановића, пароха великошиљеговачког“ 71—74 — Спев у шест делова у деветерцу „Мајчин аманет“ 74 — Публикација „Споменица на прославу педесетогодишњице ослобођења Лесковца“ 75 — Динић као уредник листа (часописа) „Народни просветитељ“ и сарадник других часописа и листова 75 — Предавање „Ко треба да буде путовођа нашег народа“ 79 — Читанка за народ „Будилник“ 79 — Приповетка „На левој обали Мезе“ 79 — Монографија „Михаило Аврамовић“ 80 — Предавање „Исус Христос као народни просветитељ“ 81 — Збирка предавања и чланака „Сагоревање омладине“ 81 — Књига „За организацију народног просвећивања“ 82 — Још неколико података о Динићевом животу и раду (из написа Ар. Ристића) 82—83.

Библиографија посебно објављених радова Сретена Динића 84—85.

БИБЛИОТЕКА НАРОДНОГ МУЗЕЈА У ЛЕСКОВЦУ

Књига 19.

Уредник

Хранислав Ракић

Технички уредник

Михајло Дедић

Коректор

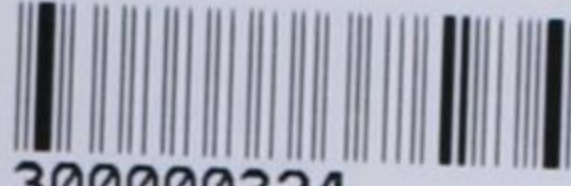
Снежана Тасић

Народна Библиотека
'Десанка Максимовић'

З 37

ТРАЈКОВИЋ Д.
Народни просвет

300000324

COBISS o

Власотинце